

Περιγηγτικά κείμενα Πηγές της Ιστορίας της Θράκης¹

Ιόλη Βιγγοπούλου

Επιστημονικός συνεργάτης στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Οι μαρτυρίες των δυτικοευρωπαίων κυρίως περιηγητών, από τον 15ο έως και τον 19ο αιώνα, που συμπυκνώνουν τις απόψεις τους για τους επισκεπτόμενους τόπους και τους πληθυσμούς που συναντούν, αντανακλούν ταυτόχρονα τις κατά καιρούς αντιλήψεις και τα μεγάλα πνευματικά και πολιτιστικά ρεύματα της Δύσης, που επηρέασαν και τις τοπικές ιστορικές πορείες². Στην περίπτωση της Θράκης- αν και το ταξίδι στο χώρο δεν ήταν ποτέ αυτοσκοπός για το ιστορικό του παρελθόν, τα μνημεία ή τους ανθρώπους και τις εκφράσεις τους- έχουμε, εν τούτοις, για επιμέρους θέσεις, κυρίως της σημερινής ανατολικής Θράκης, αρκετές περιγραφές και μαρτυρίες. Μαγνήτης στην

1. Στο "Θρακικό Ηλεκτρονικό Θησαυρό: Ιστορία-Πολιτισμός, Περιβάλλον, Τουρισμός" του Δημοκρατείου Πανεπιστημίου της Θράκης, συμμετείχε και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Συγκεντρώθηκαν στοιχεία της ελληνικής Θράκης, αλλά και της ευρύτερης περιοχής στις περιπτώσεις που το απαιτούσε η ιστορική πραγματικότητα. Δημιουργήθηκε μία Βάση Δεδομένων ανοικτού ορίζοντα, μία "συνεκτική" μορφή διαθέσιμη μέσω διαδικτύου και ένα CD-ROM με θέμα τη Θράκη. Εκτός από την γεωγραφική προσέγγιση, δηλαδή την κατάταξη των δεδομένων βασισμένη στις τοπωνυμικές θέσεις ή οικιστικές μονάδες, δημιουργήθηκαν και θεματικά πεδία, ικανά να περιλάβουν και σύνολα άλλων ιστορικών και πολιτισμικών πληροφοριών για κάθε τοπωνύμιο-λήμμα. Ανάμεσα στα στοιχεία που καταχωρούνται περιλαμβάνονται και οι περιγηγτικές μαρτυρίες. Έτσι το υλικό αυτό- για τον εντοπισμό και την έρευνα του οποίου ήταν υπεύθυνη η υπογράφουσα- συγκεντρωμένο και μηχανογραφημένο επιτρέπει την πολλοπλή και συνδιαστική χρησιμοποίησή του. Από τα περιγηγτικά κείμενα που συμπεριλήφθησαν στον ΘΗΘ παρουσιάζουμε εδώ, επιλεκτικά, αποσπάσματα και εικονογραφικό υλικό.
2. Την μακρά περίοδο των νεότερων χρόνων, εκτός από τα οθωμανικά αρχεία, όχι πάντα προσιτά ή πλήρη, οι ταξιδιωτικές καταγραφές αποτελούν σπάνιο πληροφοριακό υλικό για θέματα σχετικά με τους θεσμούς, την οικονομία, την δημογραφία, την κοινωνία, τα πολεμικά γεγονότα ή τις θεομηνίες, και φυσικά για την ταύτιση μνημείων, αρχιτεκτονικών κτισμάτων, ευρημάτων, τα ιστορικά επώνυμα πρόσωπα κλπ.

περιοχή ήταν η κορυφή του γεωγραφικού αυτού τριγώνου, η πρωτεύουσα και της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Κωνσταντινούπολη. Αλλά και οι φεύγουσες ή καταλήγουσες σε αυτήν πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις και τα πνευματικά ή πολιτισμικά ρεύματα και ενδιαφέροντα καθώρισαν και την κινητικότητα των όσων περιηγήθηκαν, διέσχισαν, ή έγραψαν για τον χώρο.

Θράκη θεωρείται η περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης που έχει όρια το Αιγαίο πέλαγος, τον Ελλήσποντο, τη θάλασσα του Μαρμαρά, τον Βόσπορο τη Μαύρη θάλασσα και την αντίστοιχη ενδοχώρα ως την πεδιάδα βόρεια του όρους Ροδόπη. Όμως, ο γεωγραφικός προσδιορισμός της Θράκης ποικίλλει ανάλογα με τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες. Κατά τη διάρκεια των νεότερων χρόνων η γεωγραφική ενότητα της Θράκης, που περιλαμβάνει τη δυτική - ελληνική - Θράκη αλλά και τμήμα της σημερινής Τουρκίας και Βουλγαρίας, απετέλεσε περιοχή εξαιρετικά σημαντική λόγω της θέσης της κοντά στις τρεις μεγαλύτερες πόλεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη, τη Θεσσαλονίκη και την Αδριανούπολη. Εξάλλου, το αξιολογότερο οδικό δίκτυο, μέσω του οποίου διακινούνταν, στρατοί, άνθρωποι και προϊόντα από την πρωτεύουσα και προς τις επαρχίες της αυτοκρατορίας, αλλά και αντίστροφα, αποτελούσε τον κύριο φορέα προώθησης της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή των Βαλκανίων για πολλούς αιώνες.

Από την αναζήτηση στη Βάση Δεδομένων του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών με θέμα τα "Περιηγητικά κείμενα στη νότιο-ανατολική Ευρώπη και την ανατολική Μεσόγειο από τον 15ο ως τον 19ο αιώνα" εντοπίστηκαν περίπου 800 τίτλοι έργων, με τις επανекδόσεις και τις μεταφράσεις, που αναφέρονται σε τοπωνύμια της Θράκης (βόρειας, ανατολικής και δυτικής). Στους τίτλους αυτούς έχουν συμπεριληφθεί ακόμη αρκετά επιπλέον έργα που έχουν εντοπιστεί με άξονα το εικονογραφικό τους περιεχόμενο, εμπλουτίζοντας έτσι σημαντικά τον κατάλογο των έργων και των συγγραφέων. Η εικονογράφηση που πλαισιώνει τα περιηγητικά κείμενα που αναφέρονται στην Θράκη-απεικονίσεις, σχεδιαγράμματα, γενικές απόψεις πόλεων, μνημεία, αρχαιότητες - είναι πιο πλούσια για τις περιοχές της σημερινής ανατολικής και βόρειας Θράκης και εξαιρετικά περιορισμένη για τη δυτική Θράκη.

Το πως εμπλέκονται στην πολυσύνθετη ιστορία του Θρακικού χώρου οι περιηγητές είναι, για μία ακόμη φορά για τους μελετητές των ταξιδιών, της μετακίνησης και του γραπτού προϊόντος των, ένα ακόμα πεδίο έρευνας με μια καινούργια οπτική προσέγγισης. Για την Θράκη, η μακρά περίοδος της

οθωμανικής κατάκτησης αρχίζει στα μέσα του 14ου αιώνα και τελειώνει με τους Βαλκανικούς πολέμους. Η κατάληψη της Καλλίπολης από τους Οθωμανούς, στα 1354, σηματοδότησε τη βαθμιαία διείσδυσή τους στα ευρωπαϊκά εδάφη, της φθίνουσας πλέον Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δημιουργώντας ταυτόχρονα μία καινούργια πραγματικότητα για την περιοχή και τους πληθυσμούς της Θράκης. Οι νέοι κυρίαρχοι με τους εξισλαμισμούς των κατοίκων και την μεταφορά μουσουλμάνων από την Μικρά Ασία αλλοίωσαν πληθυσμιακά την φυσιογνωμία της περιοχής ενώ μεγάλες εκτάσεις γης, τιμάρια, περιήλθαν σε μέλη της σουλτανικής οικογένειας και άλλων αξιωματούχων οι οποίοι είχαν και την εκμετάλλευσή τους. Παρά την ερήμωση και την καταστροφή του χώρου από τους μακροχρόνιους πολέμους, κατά την διάρκεια των πρώτων αιώνων της οθωμανικής κυριαρχίας το σημαντικό στην περιοχή δίκτυο των δρόμων παρέμεινε ο ιστός επί του οποίου κινήθηκαν οι στρατιωτικές και διπλωματικές αποστολές καθώς φυσικά και το εμπόριο προς και από την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας.

Τον 15ο και 16ο αιώνα οι περιηγητές μετέχουν στις μεγάλες ανακατατάξεις στην πολιτική, θρησκευτική, οικονομική και πνευματική ιστορία τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ανατολή. Εμπλέκονται στις διεκδικήσεις και στους ανταγωνισμούς των ισχυρών μοναρχιών και αυτοκρατοριών ακολουθώντας άλλοτε πρεσβείες ή επιστημονικές αποστολές και άλλοτε μοναχικές πορείες. Ο μεγαλύτερος αριθμός κειμένων στους πρώτους αιώνες της περιηγητικής φιλολογίας αναφέρεται σε τοποθεσίες της χερσαίας, βασιικής και δευτερευούσης, διαδρομής από τη Σόφια προς την Κωνσταντινούπολη. Μικρός αλλά εξαιρετικά σημαντικός είναι ο αριθμός των κειμένων για την χερσαία δυτική Θράκη. Από τα 66 περίπου περιηγητές του 15ου-16ου αι που αναφέρονται σε τοπωνύμια της περιοχής, ενδεικτικά παραθέτουμε³ κάποιες μαρτυρίες από τα κείμενα των La Broquière⁴, Angiolello⁵, Belon⁶, Nicolay⁷:

3. Στο εξής, όλα τα επιλεγμένα αποσπάσματα από τα περιηγητικά κείμενα δίδονται σε μεταφρασμένη συνοπτική μορφή, η οποία φυσικά δεν ανταποκρίνεται στον προσωπικό γραπτό λόγο του κάθε συγγραφέα. Στα αποσπάσματα αυτά τα τοπωνύμια εμφανίζονται όπως ακριβώς τα καταγράφει ο κάθε περιηγητής. Ταυτίζουμε το τοπωνύμιο και σε αγκύλη το αποδίδουμε με την αντίστοιχη δόκιμη στην ελληνική γλώσσα ονομασία του.

4. O Bertrand de La Broquière αναλαμβάνει το 1432 μυστική αποστολή στην Ανατολή υπό την διαταγή του Φιλίππου του Καλού. Στην Θράκη ταξίδεψε τον χειμώνα του 1433. Πρόκειται για σπανιότατο για την εποχή κείμενο και ταξίδι. Το χρονικό εκδόθηκε τον 19ο αϊ.

La Broquière, 1433

"...Από την Κωνσταντινούπολη ως την Αδριανούπολη είναι έξι μέρες ταξίδι. Ο τόπος είναι πολύ όμορφος, αραιοκατοικημένος, με πλούσιες κοιλάδες, χωρίς δάση όμως και δέντρα, αλλά με πολλά ποτάμια...Macry [Μάκρη] ήταν μεγάλη πόλη, σήμερα είναι κατεστραμμένη εκτός από ένα τμήμα του τείχους· κατοικούν Έλληνες και Τούρκοι. Camussin [Κομοτηνή], αρκετά μικρή πόλη, καλά τειχισμένη κοντά σε μικρό ποτάμι και σε καλό τόπο. Mussi [Μοσυνούπολη] παλαιότερα σπουδαία πόλη και καλά χτισμένη, τώρα ακατοίκητη με κατεστραμμένα τείχη. Trajanopoly [Τραϊανούπολη], χτισμένη από τον Τραιανό, κοντά στη θάλασσα, ήταν μεγάλη πολιτεία, κατεστραμμένη με λίγους κατοίκους σήμερα, υπάρχουν εκεί ξενώνας⁸ και λουτρά που τα αποκαλούν "άγιο νερό" ...Vira [Φέραι]: υπάρχει κάστρο και εκκλησία με τρεις ιερείς· οι Τούρκοι έκαναν τζαμί και έχτισαν γύρω από το κάστρο πόλη που έχει Έλληνες και Τούρκους..."

Angiolello, 1470

"...Κάστρο Baru [Πόρτο Λάγος]: Υπάρχουν φρέσκα και παστά ψάρια, κάτοικοι Έλληνες και Μακεδόνες. Mercanovo [Μαρώνεια]: κάθε Κυριακή γίνεται ζωπαζάρο αλλά πωλούνται και χαλιά, κουβέρτες, μάλλινα, εργαλεία, υφάσματα· έρχονται Τούρκοι και Ιουδαίοι για να αγοράσουν. Gumulgina [Κομοτηνή]: Έλληνες και Τούρκοι οι κάτοικοι αλλά και άλλα έθνη, πολλά τρόφιμα..."

Belon, 1547

"...Νέστος: Σύνορο φυσικό της Μακεδονίας και της Θράκης, ξύλινο γεφύρι. Οι βοσκοί της περιοχής σουβλίζουν γεμιστά αρνιά και τα πωλούν στους

-
5. Ο Giovan-Maria Angiolello, από παλιά οικογένεια πολεμιστών της Vicenza, βρισκόταν στην ενετική φρουρά της Χαλκίδας, στα 1470, όταν ο Σουλτάνος Μεχμέτ Β' έγινε κύριος του φρουρίου και όλης της νήσου. Η φρουρά παραδόθηκε, οι περισσότεροι αποκεφαλίστηκαν, ενώ ο ίδιος κρατήθηκε ως σκλάβος από τον Σουλτάνο και τον ακολούθησε στο ταξίδι επιστροφής του ως στην οθωμανική πρωτεύουσα.
 6. Ο Pierre Belon, ουμανιστής φυσιοδίφης, ταξίδεψε στον ελλαδικό χώρο το 1547. Διέσχισε την σημερινή δυτική και ανατολική Θράκη οδεύοντας προς την Κωνσταντινούπολη επιστρέφοντας από την επίσκεψή του στο Άγιο Όρος.
 7. Ο Nicolas de Nicolay, γεωγράφος ακόλουθος πρεσβείας του Φραγκίσκου Α' στην Κωνσταντινούπολη, επισκέφτηκε την Αδριανούπολη το 1551-2. Παρ' όλες τις λογοκλοπές, τα εξήντα σχέδια στο χρονικό του, αποτελούν την πρώτη σημαντική αποτύπωση ανθρωπίνων τύπων της οθωμανικής αυτοκρατορίας.
 8. Το μεγάλο καμαροσκεπές χτίριο των πρώιμων οθωμανικών χρόνων- γνωστό ως "Χάνα"- χτίστηκε στα 1375-85 από τον Γαζή Εβρενός και χρησίμευε ως σταθμός της Εγνατίας οδού και ως ξενώνας των ταξιδιωτών και των επισκεπτών των εκεί λουτρών.

περαστικούς. Λίμνη Βιστονίτης και Βουτου [Πόρτο Λάγος], πλούσια εδάφη, χλωρίδα της περιοχής. Σημαντική αλιεία στη λίμνη σε μικρά ψάρια που γίνονται παστά και πωλούνται σε διάφορα μέρη στην Ελλάδα και στην Ιταλία. Οι περισσότεροι κάτοικοι της περιοχής είναι ψαράδες. *Commercine* [Κομοτηνή]: μικρός οικισμός με Έλληνες και Τούρκους κατοίκους, με πλούσια αγορά κρεάτων και ερείπια μικρού κάστρου με ελληνική εκκλησία εντός των τειχών. Από την Λίμνη Βιστονίτης προς την Κομοτηνή, περιγραφή του χώρου των ορεινών όγκων και της δυσβατότητας αυτών. Κοντά στον οικισμό *Chapsilar* [Σάπες]: τμήμα λιθόστρωτο της Ρωμαϊκής Οδού [Εγνατίας], χλωρίδα στην περιοχή...Ποταμός *Marissa* [Έβρος], δύσκολο το πέρασμα του και εκεί κοντά η πολιτεία *Vira* [Φέρραι] με τείχη ...Συλλογή ποταμίσιου χρυσού, περιγραφή του ποταμού και εκτροφή αλόγων στα γύρω χωράφια. Χλωρίδα και πανίδα αναλυτικά, καλλιέργειες φρούτων και λαχανικών στην γύρω περιοχή....Αλβανοί εργάτες που απασχολούνται σε θερινές αγροτικές εργασίες, περιγραφή του θερισμού και των εργαλείων...*Cypsella* [Κύψελα]: περιγραφή της στύψης, ορυκτού της περιοχής. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι Τούρκοι, υπάρχουν λίγοι Έλληνες και Εβραίοι οι οποίοι και εκμεταλλεύονται τα έσοδα από τη στύψη. Περιγραφή των χώρων της εξόρυξης και της κατεργασίας της στύψης. Ορυκτά και πετρώματα της περιοχής.... Σε όλη την διάρκεια της διαδρομής όλες οι απαραίτητες προμήθειες σε τρόφιμα και άλλα αναγκαία. Περιγραφή της παρασκευής του ξυνόγαλου και της συντήρησης του κρέατος από Έλληνες και Τούρκους...*Heraclée* [Ηράκλεια]: μέλι και χλωρίδα της περιοχής... *Seliutée* [Σηλύμβρια]: ορυκτά, ερειπωμένες εγκαταστάσεις ορυχείων και λόφοι σκουριάς στο δρόμο...κάστρο, τείχη, κτίρια, σημαντικό λιμάνι όπου φορτώνονται εμπορεύματα από όλη τη Θράκη...".

Nicolay, 1551 (εικ. 1)

Ιστορία και περιγραφή της Θράκης όπως παραδίδεται από τον Στράβωνα, τον Πλίνιο, τον Ηρόδοτο· ήθη, νόμοι, θρησκεία, τρόπος ζωής των αρχαίων Θρακών, τα όπλα τους. [Καταλήγει]: σήμερα η γλώσσα τους, τα ενδύματα τους, η θρησκεία τους και ο τρόπος ζωής τους είναι μιὰ άθλια συμφορά και υποταγή ίδια όπως των άλλων Ελλήνων που βρίσκονται υπό την τυραννική υποταγή των Τούρκων. *Adrinople* [Αδριανούπολη]: εκτενής περιγραφή της πολιτείας μνημεία, δημόσια κτίσματα, καλλιέργειες, εθνικές ομάδες, εμπόριο, βιοτεχνία, ενδυμασίες. Η πολιτεία κατοικείται από πολλούς Έλληνες που διατηρούν και Μητρόπολη, οι οποίοι όταν έχασαν την εξουσία, ήρθαν

Ειχ. 1: Εβραία κόρη της Αδριανούπολης. Πηγή: Nicolas de Nicolay, *Les navigations, pégrinations et voyages, faicts en la Turquie...* Anvers 1577.

εδώ για να εξασκήσουν κάποιο εμπόριο ή τέχνη, ή απλά για να θυμούνται τα παλιά τους μεγαλεία. Υπάρχουν και πάρα πολλοί Εβραίοι πολύ πλούσιοι και καλοί έμποροι ή χρηματομεσίτες ...".

Πολλοί περιηγητές περιγράφουν την θαλάσσια διαδρομή από την είσοδο του Ελλησπόντου ως το στόμιο της Μαύρης Θάλασσας. Τον 16ο και ειδικά τον 17ο αιώνα ιδιαίτερο ρεύμα λογίων, εμπόρων και ειδικών επιστημόνων - 100 περίπου- που περιηγούνται τη Θράκη αναφέρονται σε κάποια οικιστική θέση και περιγράφουν ή σχολιάζουν θέματα που έχουν σχέση με την ιστορία και την μυθολογία του τόπου παραπέμποντας πάντα στους αρχαίους και λατίνους συγγραφείς.

Θα αναφερθούμε σε μερικά κείμενα στα οποία οι πληροφορίες για την θρησκεία με τις διάφορες εκδηλώσεις από τις ποικίλες θρησκευτικές ομάδες αλλά κυρίως οι αναλυτικότερες περιγραφές για τα κτίσματα, τα μνημεία, τα κάστρα, τις εκκλησίες αλλά και τις επιγραφές αποτελούν τις παλαιότερες και πολυτιμότερες πηγές για τους μελετητές αρχαιολογίας, επιγραφικής και ιστορίας γενικότερα. Σημειώνουμε τα κείμενα των Fauvel⁹, Covel¹⁰, De Dreux¹¹, Deshayes de Courmesnin¹² και Grelot¹³.

9. Γεωγραφικό και περιγραφικό κείμενο με παραπομπές και συγκρίσεις αρχαίων και λατίνων συγγραφέων. Η διαδρομή που περιγράφεται δεν ανταποκρίνεται στο πραγματικό ταξίδι στον χώρο.
10. Με σπουδές βοτανολογίας και ιατρικής, ο John Covel, θα καταλήξει στην θεολογία και στο εκκλησιαστικό στάδιο. Έτσι ως καπελάνος της Levant Company έρχεται σε αποστολή στην Ανατολή. Ελληνιστής αλλά και σωστός παρατηρητής θα καταγράψει με σακρυφήματα μνημεία και επιγραφές, ελληνορωμαϊκές και βυζαντινές- από τη Σηλύμβρια κυρίως και την Τυρολόη- και θα ασχοληθεί διεξοδικά με τον ορθόδοξο κλήρο και τα εκκλησιαστικά θέματα στην διαδρομή του από την Κωνσταντινούπολη ως στην Αδριανούπολη στα 1675.
11. Ο Robert De Dreux ακολούθησε στα 1666 ως πνευματικός τον γάλλο πρέσβη από την Κωνσταντινούπολη ως την Λάρισα.

"...[Σαμοθράκη]: Ερμηνεία της ονομασίας από τους πρώτους κατοίκους που ήρθαν από την Σάμο και τη Θράκη. Οι γάλλοι ναυτικοί την αποκαλούν *Samandrach*. Έχει πολλά λιμάνια στην νότια πλευρά. Φημισμένη στην αρχαιότητα για τα Μυστήρια των Καβείρων. Όσοι είχαν μυηθεί δεν πάθαιναν ποτέ ναυάγια όπως οι Ιάσων, Ηρακλής, Αγαμέμνων, Οδυσσεάς, Κάστωρ, Πολυδεύκης, Φίλιππος. Η Αρμονία, γυναίκα του Κάδμου, ήταν από τη νήσο. Το νησί είναι πλούσιο σε μέλι και δέρματα... Από το *Capo Greco* ως τα Δαρδανέλλια η απόσταση των 18 μιλίων δεν έχει τίποτα το αξιοσημείωτο. Στα Δαρδανέλλια, στο πιο στενό σημείο του Ελλησπόντου, υπάρχει στην Ευρωπαϊκή ακτή φρούριο που έχιτισε ο Μωάμεθ ο κατακτητής. Η Χερσόνησος της Θράκης, γνωστή στους ναυτικούς ως *Capo Greco* εκτείνεται ως την *Gallipoli* [Καλλίπολις]. Ισχυρή οχύρωση και πληθώρα κανονιών για τον έλεγχο των στενών. Απόσπασμα του Λουκιανού για το Στενό του Ελλησπόντου. Κατά τον Χαλκοκονδύλη οι Τούρκοι εισήλθαν στη Ευρώπη από αυτό το σημείο της Θράκης και πήραν πρώτα την Μάδυτο. Το κάστρο αυτό που κατέλαβαν οι Τούρκοι ονομάζονταν *Chiridocastro*, και οδηγήθηκαν εκεί πέντε μίλια από τη Σηστό, από έναν χριστιανό σκλάβο... Από το *Chiridocastro* ως την Καλλίπολη δεν υπάρχει τίποτα το αξιοπερίεργο. Η Καλλίπολις ονομαζόταν στα αρχαία χρόνια *Pactyea*, ύστερα *Calipolis* από το Καλιγούλα, σήμερα *Gallipoli* και από τους Τούρκους *Gebbelé*. Χτισμένη κατά μήκος της θάλασσας στην πλαγιά ενός λόφου, ήταν σημαντική πολιτεία. Σήμερα έχει μεν αρκετό πληθυσμό αλλά δεν είναι ούτε πλούσια, και δεν έχει ούτε ωραία σπίτια, ούτε ωραίους δρόμους, ούτε τείχη από την στεριά. Οι κάτοικοι κατασκευάζουν τόξα... Στην ίδια ακτή έξι μίλια μακριά υπήρχε η πόλη *Hydra*, αργότερα *Lysimachia*. Καταστράφηκε από τους Θράκες και τους σεισμούς· σήμερα λέγεται *Hexamilium* και είναι ένα άσχημο χωριό. Βορειότερα στο ακρωτή-

12. Ευνοούμενος και σύμβουλος του Λουδοβίκου ΙΓ' ο Louis Deshayes de Courmesnin ταξίδεψε σε διπλωματική αποστολή στην Ανατολή το 1621. Το χρονικό της περιόδου της κατέγραψε ένας γραμματικός της ακολουθίας του.
13. Ο Guillaume Joseph Grelot ταξίδεψε στην Ανατολή και στην Περσία με τον Jean Chardin από το 1671-1676. Οι σχεδιαστικές αποτυπώσεις της Αγίας Σοφίας κυρίως, αλλά και της Κωνσταντινούπολης και της ευρύτερης περιοχής απετέλεσαν πρότυπα χαρακτηριστικών για τουλάχιστον εκατόν πενήντα χρόνια.

ρι του Αγίου Γεωργίου υπάρχει στον κόλπο το χωριό Peristasi [Περίσταση] με εκκλησία που λατρεύουν ιδιαίτερα οι Έλληνες, αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο και όλη η θάλασσα λέγεται Bras de Saint George. Ως τη Ραιδεστό που απέχει πενήντα μίλια δεν υπάρχει τίποτα αξιοσημείωτο ενώ σε άλλα τριάντα μίλια βρίσκεται η Πέρινθος ή Ηράκλεια που ήταν η Μητρόπολη της Θράκης και ήταν τρανή πολιτεία με παλάτι, θέατρο και ναούς. Πριν από τη μεταφορά της πρωτεύουσας από τον Κωνσταντίνο, ο επίσκοπος Κωνσταντινούπολης ήταν υποτελής του επισκόπου Ηρακλείας, γι' αυτό και μετά με την ίδρυση του Πατριαρχείου ο αρχιεπίσκοπος Ηρακλείας προεδρεύει στην εκλογή του Πατριάρχη. Η Ηράκλεια ιδρύθηκε το 570 π.Χ. και ήταν ισχυρή και πλούσια πολιτεία. Τα σπίτια ήταν χτισμένα αμφιθεατρικά και υπήρχε ένα υπέροχο μαρμάρινο αμφιθέατρο. Όλα καταστράφηκαν· σήμερα ζει από το εμπόριο μαλλίνων υφασμάτων και δερμάτων. Η Selivree ή Selymbrie [Σηλύμβρια] δεν έχει λιμάνι και οι Έλληνες κάτοικοι της πόλης διατηρούν ακόμα μία εκκλησία, η οποία φαίνεται από τα καράβια που έρχονται ή φεύγουν από την Κωνσταντινούπολη...".

Covel, 1675

"...Περιγραφή του διπλωματικού ταξιδιού από την Κωνσταντινούπολη στην Αδριανούπολη: άμαξες, λαμπαδηφόροι, ζώα, συνοδοί, φροντιστές, μάγειροι κλπ. Ακρωτήρι [Ρήγιον], Pontipiccoli [Küşük Cekmece] για τους Έλληνες: Μικρό Χωριό. Ο μισός πληθυσμός είναι Έλληνες και ο άλλος μισός Τούρκοι. Στην κεντρική πλατεία υπάρχουν τα εμπορικά καταστήματα και τα εργαστήρια: μπακάλικα, σιδηρουργεία, κλπ. επίσης χάνια, καραβανσεράι και σταύλοι....Αφθονία φρέσκων ψαριών χάρις στη λίμνη. Στις άλλες περιοχές οι προμήθειες περιορίζονται σε λαχανικά, κρεμμύδια, σκόρδα, ψωμί, ελιές, φρούτα, ρύζι, τηγανίτες, λαχανικά και μικρά κομματάκια κρέας, το kebab. Τζαμί με ιεροδιδασκαλείο και ξενώνα, περιγραφή των χτισμάτων. Φιλοξενία της αποστολής στον χώρο αυτό, λεπτομέρειες διατροφής. Γέφυρα με δώδεκα τόξα πάνω από τη βαλτώδη έκταση, περιγραφή του ποταμού Arzus [Αθύρα], ετυμολογία του ονόματος... Χωριό Kiumkioi, όλοι οι κάτοικοι είναι Έλληνες, δύο μίλια μακρύτερα τα χωριά Καμπαναριά και Ahirkioi πάλι με Έλληνες. Κοιλάδα με ληστές, δάσος με λεύκες, φτελιές, κυπαρίσσια και κρήνες με πόσιμο νερό. Pontigranti [Büyük Cekmece] ή Μεγάλο χωριό για τους Έλληνες που είναι περισσότεροι από τους Τούρκους, Αρμένιους και Εβραίους που ζουν εδώ. Στην αγορά φρέσκα ψάρια γλυκού και αλμυρού νερού. Περιγραφή της λίμνης, της γέφυρας

με τις πολλαπλές καμάρες, του δρόμου, του λιμανιού, των σπιτιών και του ποταμού Karasu. Αρχαία επιγραφή εντοιχισμένη σε κρήνη κοντά στο χάνι, το κείμενο της επιγραφής. Ελληνικά χωριά Πλαγιά και Καλλικράτεια με καλό κρασί. Koumbourgas ελληνικά Κονομιά και Callum στο Itinerarium. Από το φρούριο που περιέβαλε τον οικισμό μεταφέρθηκαν λαξευμένες πέτρες στην Πόλη για το κτίσιμο των οικοδομών, φαινόμενο σύνηθες σε όλη την περιοχή. Bogados ή Πεβάτο στα ελληνικά, πλούσιο με αρκετούς Έλληνες, λιμάνι και καλή αγορά. Selibria ή Selivria: [Σηλύμβρια] η παλιά πόλη, λεπτομερείς περιγραφές για τα αρχαία τείχη που είναι ακέραια, την τοιχοποιία τους: υλικά, κονίαμα, τεχνική, πύλες, επιγραφές και ερμηνεία αυτών· μοναστήρι πάνω στο βράχο, 14 εκκλησίες σε άθλια κατάσταση από τις 22 που υπήρχαν, το λιμάνι, τούρκικα δημόσια κτίρια με αρχαία δομικά υλικά, ανεμόμυλοι. Στα προάστια μόνο Τούρκοι, λίγοι Εβραίοι, ελάχιστοι χριστιανοί. Όλοι οι Έλληνες κατοικούν στο φρούριο. Επίσκεψη στον Μητροπολίτη της Σηλύβριας, η Μητρόπολη, η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, το δάπεδο, τα ψηφιδωτά, επιγραφές. Αγία Θεοτόκος με την θαυματουργή εικόνα, Οσία Ξένη. Χέρσα περιοχή ως την Αδριανούπολη, κατάλληλη για κυνήγι. Ποτάμια, γέφυρες, βαλτοτόπια, μαύρη γη, άροτρα με πολλά ζώα.... Περιγραφή της πεδιάδας πριν το Chiorloo [Τυρολόη]. Μεγάλη πλούσια πόλη με Τούρκους κυρίως αλλά και Έλληνες, Εβραίους και Αρμένιους. Λειμώνας με οπωροφόρα, αμπέλια κ.ά., κρήνες, ερείπια αρχαίου υδραγωγείου. Πρίν από είκοσι χρόνια στην πόλη υπήρχαν 300 ελληνικές οικογένειες, τώρα υπάρχουν μόνο 100 που πληρώνουν φόρους και για αυτούς που έφυγαν. Ναός: Αγίου Γεωργίου, εσπερινός και ξενάγηση από τους ιερείς, επιγραφές, ανάγνωση και επεξήγηση αυτών, ετυμολογία του τοπωνυμίου. Σχόλια για τις θέσεις οικισμών και ποταμών σε παλαιούς χάρτες. Karistiran, περιγραφή του φυσικού χώρου, ποτάμια, έδαφος, καλλιέργειες, υδραγωγείο, κρήνες, τζαμί, χάνι, αρχαία Drucipara [Δρυσίπαρα] Ταφικό μνημείο. Bergas: [Πύργος] αρχαία Bergula, ποτάμι [Μέλας], εμπορική πόλη, τζαμί και μεγάλο χάνι με εμπορικά καταστήματα, Τούρκοι κάτοικοι, περίφημες πίπες, αλευρόμυλος και κεραμοποιείο που διαχειρίζονται Έλληνες...Khavsa [Havsa], εξήγηση του τοπωνυμίου, αναδρομή σε παλαιότερους χάρτες, μεγάλο χάνι. Περιγραφή του φυσικού χώρου γύρω από την Αδριανούπολη: ακαλλιέργητες εκτάσεις, αραιοκατηκλήμενη όλη η περιοχή μόνο σπαρμένες εκτάσεις γύρω από τα χωριά και τις πόλεις....".

De Dreux, 1665

"...Γέφυρες και λίμνες στο Ponte Piccolo [Küçük Çekmece] και στο Ponte Grande [Büyük Çekmece]. Σχισματικοί [ορθόδοξοι] χριστιανοί και αρχαία τείχη στην Silivree [Σηλύβρια]. Επίσκεψη σε εκκλησία με έναν ιερέα. Rodosto [Ραιδεστός]: όμορφη πόλη και λιμάνι, με σημαντική εμπορική κίνηση. Χάνι όπου καταλύουν, επεισόδια στην αγορά. Αναχώρηση από τη Ραιδεστό, πέντε μέρες πορεία χωρίς να συναντήσουν πόλεις ή χωριά κατάλληλα για παραμονή, αλλά περιοχή εξαιρετικού ενδιαφέροντος για κυνήγι. Δύσκολο και πολύωρο το πέρασμα του ποταμού Marissa [Έβρος], μικρές οι βάρκες. Αφιξη στη Virra [Φέρες], αρχαία τείχη [ο περίβολος της εκκλησίας], επίσκεψη στο τζαμί που ήταν παλιά εκκλησία. Macry [Μάκρη], αρχαία πόλη, περιγραφή [ρωμαϊκής πιθανότατα] σαρκοφάγου με επιγραφή λατινική. Τάφος τουρκικός κοντά σε παρεκκλησί, λατρευτική πέτρα για τους μουσουλμάνους, με θεραπευτικές ιδιότητες.... Kymurgina [Κομοτηνή], μικρή παλιά πολιτεία με τείχη. Perithory [Περιθεώριον, Αναστασιούπολις], τείχη πολύ καλά διατηρημένα κατά μήκος του δρόμου, χριστιανοί κάτοικοι, επίσκεψη σε μια πρώτη ερειπωμένη εκκλησία, δεύτερη εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία με μαρμαρινα μέλη και τοιχογραφίες, συνομιλία με τον τοπικό ιερέα..."

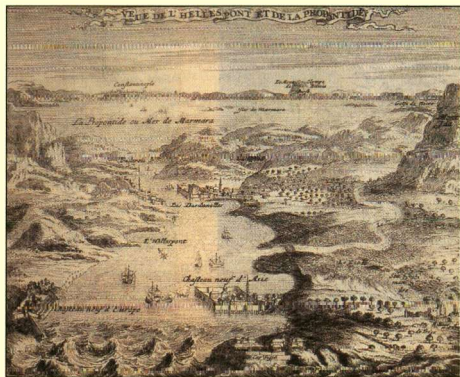
Deshayes de Courmesnin, 1621

"... Γεωγραφία της περιοχής της ανατολικής Θράκης. Τα σιτηρά είναι καλύτερα από τα αμπέλια λόγω των ψυχρών ανέμων από την Μαύρη Θάλασσα. Περιγραφή του αγροτικού τοπίου. Υπάρχουν πολύ περισσότεροι χριστιανοί από τους Τούρκους και τους Εβραίους, παρ' όλα αυτά οι υποτελείς αναγκάζονται να δίνουν τα κορίτσια τους στους Τούρκους. Από τις μεγάλες πόλεις, συμπεριλαμβανομένης της Φιλιππούπολης, μόνο η τελευταία διατηρεί κάποια ερείπια που θυμίζουν το παρελθόν της ενώ η Traianopoli [Τραϊανούπολη] είναι κατεστραμμένη. 1/7/1621: Αφιξη στην Absa [Havsa]: κάτοικοι Τούρκοι, τέμενος και καραβανσεράϊ του Μουσταφά Πασά. Πορεία τη νύχτα, τα άλογα χριστιανών και Τούρκων βόσκουν ελεύθερα σε αγρούς. Babaesqui, Bergase [Πύργος]: Κάτοικοι Τούρκοι σπαχίδες αλλά τα χωριά γύρω έχουν χριστιανούς. Τέμενη, καραβανσεράϊ. Μετά από δέκα ώρες ταξίδι τη νύχτα άφιξη στο Chiourli [Τυρολόη]. Αλβανοί στην περιοχή απασχολούνται στις αγροτικές εργασίες, περιγραφή των αγροτικών εργαλείων που χρησιμοποιούν. Τα τείχη στην περιοχή. Ανιάρω το τοπίο έως εδώ, χωρίς δέντρα μόνο αγρούς. Selivree

[Σηλυμβρία]: Ερειπωμένη πολιτεία σχεδόν μόνο με Έλληνες σε άθλια φτώχεια. Παλιά εκκλησία σε καλή τοποθεσία που επιβλέπει τα διερχόμενα πλοία. Λίγω έξω από την Σηλυμβρία κωμόπολη των Τούρκων, φτωχοί και αυτοί, τρέφονται σχεδόν μόνο με όπιο και καπνό! Πολύ φτηνές οι μετακινήσεις με τις άμαξες και η ενοικίαση ζώων, αποφεύγονται τα ταξίδια τον χειμώνα γιατί δεν βρίσκεται εύκολα τροφή για τα ζώα. Κοντά στην μεγάλη γέφυρα το κλίμα καλύτερο από την ενδοχώρα της Θράκης. Λιμνοθάλασσες με καλά ψάρια στην περιοχή...".

Grelot, 1671 (εικ.2)

"...Περιγραφή των οχυρών (κατασκευές, κανόνια, πύργοι κλπ.) στην είσοδο του Ελλήσποντου.... Roumeli-inghi-issar: Οχυρό που χτίστηκε από τον Μωάμεθ τον IV (ιστορικό και γεγονότα σχετικά με τα δύο φρούρια στην είσοδο του Ελλήσποντου, ναυμαχίες βενετικού στόλου και τουρκικού).

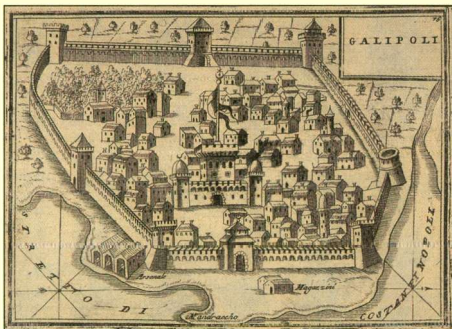
Εικ. 2: Άποψη του Ελλήσποντου και της Προποντίδας. Πηγή: [Guillaume-Joseph] Grelot, *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople...* Paris 1680.

Περιγραφή της θέσης

του οχυρού, της απόστασης από την απέναντι ακτή, και του εσωτερικού του κάστρου: Το σπίτι του Αγά και της φρουράς, το τέμενος, τα κανόνια και άλλα σπίτια. Μικρό χωριό κοντά στο οχυρό. Ο Ελλήσποντος θέατρο πολλών γεγονότων της ελληνικής, λατινικής και σύγχρονης ιστορίας. Ποιητική περιγραφή της γειννιάσης των δύο ηπείρων σε αυτά στενά. Από τα καινούργια οχυρά στην είσοδο των στενών ως τα παλιά κάστρα δεν υπάρχει τίποτα αξιόλογο. Οι κάτοικοι της περιοχής είναι Έλληνες και Τούρκοι, ζουν σε πλήρη άγνοια και δεν γνωρίζουν τίποτα από τις αρχαίες θέσεις (σχετικές με τον μύθο, τον Όμηρο). Το παλιό κάστρο στην ασιατική ακτή. Το Κάστρο της Ευρώπης Roumeli-iski-issar είναι ακανόνιστο και λιγότερο ισχυρό από αυτό της Ασίας. Αποτελείται από τρεις πύργους, έχει τριγωνικό σχήμα, τριάντα κανόνια. Το χωριό κοντά, λέγεται άλλα και αμφισβητείται ότι, βρίσκεται

στα ερείπια της αρχαίας πόλης Σηστούς. Οι Ευρωπαίοι ονομάζουν τα κάστρα Δαρδανέλλια (αναφορά στον μύθο για την ονομασία). Ενδιαφέρουσα περιγραφή για τις μάγισσες στην περιοχή, τις βασκανίες και τα φίλτρα που χρησιμοποιούν και για την τιμωρία τους από τον σούμπασι της περιοχής· τις ρίχνουν στην θάλασσα. Αναλυτική περιγραφή για τα μαγικά που κάνουν όταν θέλουν να εκδικηθούν κάποιον, τα αντικείμενα που χρησιμοποιούν, οι μαντικές τους ικανότητες και άλλα σχετικά. Οι έμποροι στην περιοχή των οχυρών είναι Εβραίοι. Αγοράζουν από τα χριστιανικά και τα τούρκικα καράβια εμπορεύματα και τα μεταπωλούν στην ενδοχώρα. Υποχρέωση των караβιών να χαιρετούν με κανονιές (συγκεκριμένου αριθμού ανάλογα το είδος τους) όταν διέρχονται μπροστά από τα οχυρά και υποχρεωτική παραμονή τριών ημερών για έλεγχο όταν βγαίνουν από τα στενά.... Συμβουλές στους ναυτικούς για τον τρόπο που πρέπει να πλεύσουν στα Στενά για να αποφύγουν του κινδύνους.... Rodosto [Ραιδεστός]: σε πολύ ευνοημένη θέση με καλό λιμάνι, δεκαπέντε χιλιάδες κατοίκους, δυναμικό εμπόριο με τις πόλεις της Θράκης, της Προποντίδας και της Μαύρης θάλασσας. Υπάρχουν τέσσερα μεγάλα τεμένη και πολλά μικρότερα, οι Έλληνες έχουν μερικές εκκλησίες και οι Εβραίοι δύο συναγωγές. Πλαισιώνεται με πολλά περιβόλια, καλλιεργούνται βαμβάκι, αγγούρια, πεπόνια και άλλα φρούτα. Βγαίνοντας από τον κόλπο της Ραιδεστού η πόλη της Perinthe ή Heraklée [Πέρινθος ή Ηράκλεια] με πολλά ερείπια της αρχαίας πόλης στην ακτή. Περιγραφή του διπλού λιμένα της πολιτείας, αναφορά στα ερείπια, τις δεξαμενές, το αμφιθέατρο, τα λουτρά, τα αγάλματα και βάσεις αγαλμάτων με επιγραφές. Αρχιτεκτονικά μέλη χρησιμοποιούνται στα σύγχρονα κτίσματα. Περιγραφή της Μητροπολιτικής εκκλησίας, επιγραφών, και του τάφου άγγλου ευγενούς που θάφτηκε εδώ. Περιγραφή του ενσωματωμένου στα τείχη της πόλης εντυπωσιακού Καθεδρικού ναού· υπάρχουν πέντε έξι άλλες έρημες εκκλησίες. Οι Έλληνες εγκατέλειψαν τις εστίες τους λίγα χρόνια πριν εξ αιτίας του λοιμού. Αδυναμία των Ελλήνων να πληρώσουν τους φόρους. Πενιχρό το εμπόριο στην Ηράκλεια, μόνο από περαστικά καράβια, υπάρχει όμως βαμβάκι, ελιές, φρούτα φρέσκα και ξηρά, δέρματα και μαλλιά. Λεπτομερής περιγραφή της συγκομιδής του βαμβακιού, του φυτού και του καρπού. Οι Άγιοι της πόλης....Ο πληθυσμός τώρα στην περιοχή αποτελείται από Εβραίους, Έλληνες και Τούρκους...".

Τον 17ο αιώνα το πλούσιο υλικό, χαρτογραφικό και απεικονιστικό που συνόδευε παρόμοια έργα και αποτέλεούσε σιγχνά το υπόβαθρο των περιηγήσεων, αντικατόπτριζε ταυτόχρονα και το ενδιαφέρον των λογίων γεωγράφων και χαρτογράφων για τα θαλάσσια στρατηγικά σημεία που συμπεριλαμβάνονται φυσικά στον γεωγραφικό χώρο της Θράκης. (εικ. 3).

Εικ. 3: Καλλίπολις. Πηγή: Vincenzo Coronelli, *Arcipelago*, n.p. [c.1707].

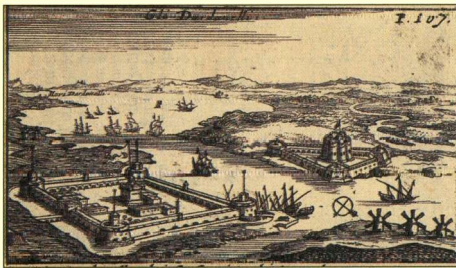

Εικ. 4: Αδριανούπολις. Πηγή: Vincenzo Coronelli, *Arcipelago*, n.p. [c.1707].

Η χαρτογραφική δραστηριότητα των Ενετών του 17ου αιώνα οφείλεται κατά κύριο λόγο στον V. M. Coronelli ιδρυτή της Γεωγραφικής Ακαδημίας. Οι αποτυπώσεις, απεικονίσεις λιμανιών, οχυρών θέσεων και ακτών σε περιοχές όπου η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας είχε εδραιώσει την παρουσία της μετά από τους μακροχρόνιους πολέ-

μους με την Πύλη, απετέλεσαν για πολλά χρόνια πρότυπα που αναπαρήχθησαν και έτυχαν πολλών επανεκδόσεων όχι μόνο στην Ιταλία. Έτσι στα έργα του Coronelli ήδη από το 1686, το ενδιαφέρον για την περιοχή, το βόρειο Αρχιπέλαγος όπως σημειώνεται σε αντίστοιχο χάρτη, επικεντρώνεται φυσικά στην θαλάσσια περιοχή και διαρκούς επικαιρότητας στατηγικό πέρασμα του Ελλησπόντου με τα κάστρα, τις οχυρώσεις και τις πολιτείες στις δύο ακτές, ευρωπαϊκή και ασιατική φυσικά, και στις πόλεις-σταθμούς, στρατιωτικά και

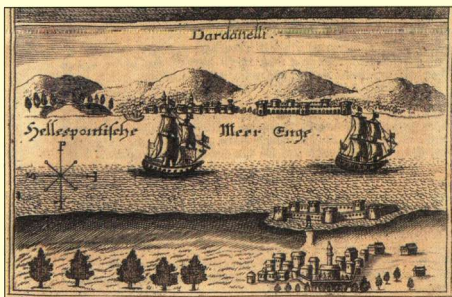
εμπορικά κέντρα για αιώνες, όπως η Αδριανούπολη (εικ. 4). Έκτοτε τα θέματα αυτά συνοδεύουν πάμπολλες επανεκδόσεις ή μεταφράσεις των έργων αυτών ή ακόμα εικονογραφούν μεταγενέστερα ταξιδιωτικά χρονικά, ιστορικο-περιγραφικές εκδόσεις και γεωγραφίες, από τα τέλη του 17ου ως τα μέσα του 18ου αιώνα. Κυρίως φλαμανδοί ή γερμανοί χαρτογράφοι και εκδότες αντέγραψαν

Εικ. 5: Τα Δαρδανέλλια. Πηγή: Jacob Sandrart, *Kurtze uund vermehrte Beschreibung von... Griechenland, dem Archipelago...*, Nürnberg 1687.

και επιμελήθηκαν με την άρτια τεχνική τους τα ίδια θέματα για την ευρύτερη περιοχή του Θρακικού Βοσπόρου και τα Στενά του Ελλήσποντου. Η θεματολογία εμπλουτίζονταν πολλές φορές με παραστάσεις φανταστικές όπου σημειώνονταν όμως γνωστά μνημεία. (εικ. 5, 6).

Τον 17ο και 18ο αι. και ως την έναρξη των επαναστάσεων, παρά την ερήμωση και την καταστροφή του χώρου από τους μακροχρόνιους πολέμους, αναπτύχθηκαν βαθμιαία σε σημαντικά δημογραφικά και οικονομικά κέντρα, εκτός από την Κωνσταντινούπολη και την Αδριανούπολη, η Φιλιππούπολη, και φυσικά οι πόλεις της

Εικ. 6: Τα Δαρδανέλλια. Πηγή: P. Angelicus Maria Myller, *Peregrinus in Jerusalem, ...Wien und Nürnberg* 1735.

ευρύτερης Θράκης που βρίσκονταν πάνω στις βασικές εμπορικές αρτηρίες, όπως η Ραιδεστός, η Σηλύμβρια κ.α., αλλά και πόλεις όπως το Διδυμότειχο, η Μάκρη, η Κομοτηνή που σήμερα ανήκουν στην ελληνική επικράτεια. Στην ανάπτυξη συνετέλεσε η συντεχνιακή οργάνωση των εθνικών μειονοτήτων (μουσουλμανικών, ελληνικών, βουλγαρικών, αρμενικών και εβραϊκών) αλλά και η πνευματική και η εκπαιδευτική ανάπτυξη του χριστιανικού κυρίως στοιχείου.

Ταυτόχρονα το περιηγητικό ρεύμα εντείνεται τον 18ο αιώνα. Πληθώρα αρχαιολόγων, ευγενών, αρχαιόφιλων, βοτανολόγων, ζωγράφων και ειδικών επιστημόνων, ποτισμένοι από το πνεύμα του ορθολογισμού, την διάθεση συγκέντρωσης και οργάνωσης των γνώσεων μαζί με έντονη ανθρωπολογική περιέργεια, περιτρέχουν όλη την οθωμανική αυτοκρατορία αναζητώντας στοιχεία για τα επί μέρους ενδιαφέροντα τους. Συγκεκριμένα από τα περίπου 63 κείμενα της εποχής που αναφέρονται στη Θράκη αντλούμε μαρτυρίες και συνθέτουμε τον ιστό του οικισμένου και ανθρώπινου χώρου κυρίως για την πολιτική ιστορία, το εμπόριο, τις χερσαίες επικοινωνίες, τα κτίσματα, τις θρησκευτικές ομάδες, τα έθιμα, τις ενδυμασίες, τις λατρείες, την ιατρική κ.α. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα είναι τα έργα των: Baltimore¹⁴, Lady Montagu¹⁵ και Castellan¹⁶:

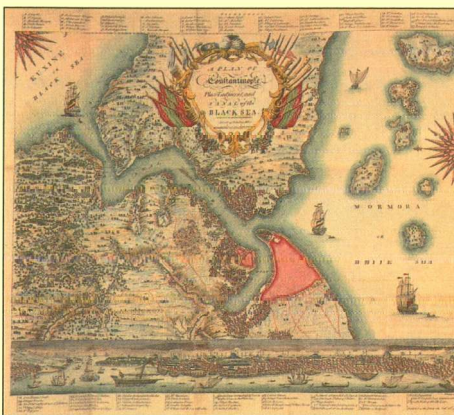
Baltimore, 1763 (εικ. 7)

"...Ισχυρά ρεύματα και αέρας, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες εμποδίζουν, τα καράβια να εισέλθουν στο στενό των Δαρδανελλίων. Απόσπασμα από την "Αινειάδα" του Βιργίλιου και τον "Ορφέα και Ευριδίχη". Sestos [Σηστός], σχετικός μύθος, πέρασμα του Ξέρξη κατά τον Ηρόδοτο. Rhodosto [Ραιδεστός]: όμορφη πόλη, φιλοξενία σε σπίτι καθολικού ιερέα. Συνέχιση διαδρομής από την χερσαία οδό, περιγραφή τουρκικής άμαξας και στολισμού αλόγων. Silivria [Σηλύμβρια], πέτρινη γέφυρα. Άφιξη στο Άγιο Στέφανο, ζέστη και πανώλη. Περιγραφή της Κωνσταντινούπολης, των περιχώρων και πληροφορίες για τους πληθυσμούς και τις συνήθειες τους..."

14. Ο Lord Frederic Calvert Baltimore πραγματοποίησε ένα ταξίδι στην Ανατολή το 1763-64. Είναι εντυπωσιακή η επιμελημένη αναπαρασάση όλων των ανθρώπινων έργων αλλά και της φυσικής διαμόρφωσης στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης η οποία κοσμεί το πενιχρό από άλλου είδους πληροφορίες χρονικό του.

15. Η Lady Montagu, ακολούθησε τον σύζυγό της Edwart Wortley Montagu, πρέσβη στην Υψηλή Πύλη, στο ταξίδι του προς την Κωνσταντινούπολη το 1717. Στις επιστολές που έστειλε σε οικεία της πρόσωπα και αποτελέσαν το χρονικό του ταξιδιού της- δημοσιεύτηκαν το 1763 και έτυχαν πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις- παρουσιάζονται και περιγράφονται θέματα που δεν είχαν ποτέ πριν αποδοθεί από άντρες ταξιδιώτες: λουτρά, εμβολιασμοί, τραγούδια, χοροί, συνήθειες και συμπεριφορές γυναικών, περιγραφές σπιτιών, επισκέψεις σε χαρέμια, κλπ.

16. Ο γάλλος ζωγράφος Antoine Laurent Castellan, μέλος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών ταξίδεψε στην Ανατολή το 1796-97. Το έργο του- επιστολές και σχέδια- είχε μεγάλη απήχηση στους πολιτικούς, φιλελληνικούς και πνευματικούς κύκλους της εποχής.

Εικ. 7: Κάτοψη της Κωνσταντινούπολης, τα περίχωρα και ο θαλάσσιος πόρος της Μαύρης Θάλασσας. Πηγή: [Frederic Calvert] Lord Baltimore, *A Tour to the East in the Years 1763 and 1764...* London 1767.

Lady Montagu, 1717

"...Η περιοχή ως την Αδριανούπολη από το ωραιότερα τοπία: α-γιουκλήματα και κυλ-λιέργειες. Τούρκικος γάμος. Περιγραφή διέ-λευσης του Σουλτάνου και της πομπής που τον ακολουθεί. Περι-γραφή της τούρκικης ενδυμασίας που φορεί η ίδια. Λεπτομέρειες για τον στολισμό και τα ψιμύθια των Ελ-ληνίδων γυναικών και άλλων. Συνήθειες και συμπεριφορές των

γυναικών. Σύγκριση των περιπετειών της στον Έβρο με αυτές του Ορφέα. Απόσπασμα του Βιργίλιου. Ενδιαφέρουσα περιγραφή της οικίας που δια-μένει στην Αδριανούπολη και των περιχώρων. Τρόποι ψυχαγωγίας των Τούρκων στην εξοχή και κυρίως των κηπουρών. Σύγκριση των εθίμων της εποχής με Ομηρικές συνήθειες. Επιδημία πανώλης στην περιοχή. Τρόπος εμβολιασμού των Ελλήνων από την ευλογιά, λεπτομερής περιγραφή. Λεπτομερής περιγραφή για τα υποζύγια μεταφοράς και αγροτικών εργα-σιών και τους τρόπους χρήσης αυτών: καμήλες, άλογα, βουβάλια. Θρησκευτικός σεβασμός και προλήψεις για διάφορα πουλιά: τρυγόνια, πελαργοί. Περιγραφή σπιτιών: υλικά κατασκευής, εξωτερική όψη, αulές, στοές, χαρέμι, κήποι με δέντρα, κισόκι με καφασωτά· εσωτερικό: άνεση, σοφάδες, χαλιά, μαξιλάρια, παράθυρα, υφάσματα κεντημένα, μυροδοχεία, συντριβάνια, λουτρά, βρύσες κλπ. Τζαμιά και χάνια μεγάλοπρεπα κτίσμα-τα αγαθοεργιών, περιγραφή και λειτουργίες αυτών. Στην Αδριανούπολη αποδέχεται πρόσκληση σε δείπνο από την σύζυγο του Μεγάλου Βεζύρη, την συνοδεύει Ελληνίδα διερμηνέας. Λεπτομερέστατες περιγραφές για τα ενδύματα, τα πρόσωπα, τα εδέσματα, το τελετουργικό, την ψυχαγωγία που της προσέφεραν. Δεύτερη επίσκεψη στην σύζυγο του κεχαγιά: αναλυ-τικήτατη περιγραφή της οικίας, του κήπου, των προσώπων και κυρίως της

οικοδέσποινας: τα ενδυμάτα της, η συμπεριφορά της, η φιλοξενία που της προσφέρει. Μουσική ψυχαγωγία, χορός, τραγούδια, δώρα, σχόλια για όλα αυτά. Περιγραφή της Αδριανούπολης: αρχαία Ορεστιάδα, ιστορικά, τοποθεσία, κακό κλίμα, ο ποταμός Μαρίτσα, οι γέφυρες, τα σπίτια, η αγορά, τα καταστήματα, οι έμποροι, οι Εβραίοι και τα προνόμια τους, το μπεζεστένι με τα καταστήματα υποσκευών κλπ.. Το στρατόπεδο του Σουλτάνου και η έξοδος του στρατού. Η πομπή με τις διάφορες ομάδες, οι συντεχνίες των επαγγελματιών, οι μουσικοί και χορευτές, οι εθελοντές. Το τζαμί του Σελίμ Α', το παλάτι, το χάνι και η αγορά, περιγραφή των κτισμάτων. Διαδρομή προς την Κωνσταντινούπολη. Τυρολόη. Σηλύμβρια, καλό λιμάνι, γέφυρα, φημισμένη ελληνική εκκλησία. Προσκήνυμα στην εκκλησία με μία Ελληνίδα, λείψανο αγίου, εικόνα Παναγίας. Σχόλιο για την εικονογραφική απεικόνιση των αγίων προσώπων από τους Έλληνες αγιογράφους. *Biyyük Çekmece, Küçük Çekmece, καρabanseirai. Süllêgei ελληνικά νομίσματα...*"

Castellan, 1796

"...Το πέρασμα του Ελλήσποντου, δυσκολίες στην πλοήγηση, περιγραφή του τοπίου, ρομαντικές σκέψεις, κίνδυνοι και διαδικασίες πλεύσης, άσχημες καιρικές συνθήκες και προλήψεις ναυτικών, το λιμάνι της Gallipoli [Καλλίπολις] προσπάθεια προσάραξης. Περιγραφή της πόλης: παζάρια, βρύσες, τεμένη, τάφοι, ερείπια μνημείων. Λεπτομέρειες για τα κτίρια στο λιμάνι, αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά σε όλη την πολιτεία. Στοές με κίονες στις προσόψεις των σπιτιών που προέρχονται από αρχαία κτίρια. Στο παζάρι τα προϊόντα πολλά, καθαρά και πλούσια. Περιγραφή των καταστημάτων, προσόψεις υλικά προστασίας, καλαμωτές κλπ. Χρυσοχόοι, υποδηματοποιοί, περιγραφή των εμπορευμάτων, αρωματοποιεία, καπνοπωλεία, *hepne* και *surme* για τον καλλωπισμό των γυναικών, θεραπευτική λάσπη. Οι εικόνες των ανθρώπων στις αγορές θυμίζουν αραβικά παραμύθια. Περιγραφή των ενδυμασιών και των διαφόρων εθνικών ομάδων: Οι Τούρκοι ξεχωρίζουν από το σταθερό βλέμμα και την βαρύτητα της φωνής τους, οι Έλληνες από την ζωντάρια και την ευκίνησία των τρόπων τους καθώς και την γρήγορη και τραγουδιστή προφορά τους· οι Αρμένιοι από την υπομονή και την περισυλλογή ενώ οι Εβραίοι από τη ιδιαίτερη ενδυμασία. Λειτουργία των καταστημάτων, ασφάλεια, φύλαξη, κανόνες. Περιγραφή των οικιών. Πλήθος κόσμου, εμπορική κίνηση, περίτεχνες βρύσες, περιγραφή δημόσιας κρήνης. Περιγραφή τεμένους, προέλευση του τοπωνυμίου, ιστορία της Καλλίπολις, σχόλια για τις κατασκευές και

συγκρίσεις, περιγραφή ερειπίων δημοσίων κτιρίων, σημειώσεις και μετρήσεις αυτών. Περιέργεια και για τα οθωμανικά κτίρια και για την σύγχρονη όψη της πόλης. Σχόλια για τα μουσουλμανικά ταφικά μνημεία... Έξω από την πόλη, βόρεια, περιοχή με τάφους, γεωλογικές μεταβολές στην τοποθεσία αυτή. Εντυπώσεις από το τοπίο και συνάντηση με Έλληνα, συζητηση για τις προμήθειες τους. Φιλοξενία στο σπίτι του Έλληνα: περιγραφή της οικίας του, αυλή, πορτοκαλιές, ξυλόγλυπτες οροφές, χαλιά στο εσωτερικό, διαρύθμιση, μεταξωτά υφάσματα και σοφάδες, εσωτερικός κήπος. Συγκρίσεις για τις ρωμαϊκές συνήθειες ακρόασης και υποδοχής με τις αντίστοιχες τουρκικές και ελληνικές. Υπηρέτες και θυγατέρες του οικοδεσπότη, περιγραφή της συμπεριφοράς των χοριτσιών. Κεράσματα, μυρωδικά και μουσικοχορευτική ψυχαγωγία για τους καλεσμένους. Η εξωτερική όψη των ελληνικών οικιών δεν προδίδει τίποτα από την πολυτέλεια στο εσωτερικό τους, έτσι δεν προκαλούν τους Τούρκους και γλυτώνουν τις *avanies* [φόρους]. Συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους Τούρκους, οικογενειακή ζωή άνετη και αισθησιακή. 26 Μαρτίου: φωτιά στην Καλλίπολη, περιγραφή των γεγονότων. Συνέχεια του ταξιδιού προς την Μεγάλη και την Μικρή Γέφυρα...".

Η Θράκη δεν απετέλεσε ποτέ τους χρόνους αυτούς ειδικό αντικείμενο ενδιαφέροντος καθόσον οι αρχαιότητες της δεν είχαν την λαμπρότητα και την αίγλη των μεγάλων ιερών της νοτίου Ελλάδος ή του Αρχιπελάγους. Παρ' όλη την σημαντικότητα της θέσης της, στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης- πολιτείας που καθώρισε για πάνω από 1500 χρόνια δύο και περισσότερους πολιτισμούς πάνω στον χερσαίο και θαλάσσιο άξονα όπου συναντήθηκαν οι νοητές ενότητες "Ανατολή και Δύση"- η Θράκη δεν κάλυπτε τα ενδιαφέροντα των δυτικοευρωπαίων περιηγητών και του αναγνωστικού κοινού που γοητεύονταν από το αρχαίο φώς και αρχαιολογούσαν με πάθος, αναζητώντας τεκμήρια και ενθύμια. Όπου δεν υπάρχουν αρχαία μνημεία εμφανή, οι τόποι είναι ξεχασμένοι.

Τον 19ο αιώνα η Θράκη, μετά την Ελληνική Επανάσταση κυρίως και την συγκρότηση του Νέου Ελληνικού Κράτους, βρίσκεται στην πιο ευαίσθητη πολιτικά ζώνη της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου θα συγκρουθούν οι επεκτατικές διαθέσεις των νεοαφριπνισθέντων σλαβικών εθνοτήτων με τις προσπάθειες της Πύλης να αποδυναμώσει και να καταπνίξει τα εθνικά αισθήματα των διαφόρων μειονοτήτων. Οι διαμάχες και η αντιπαλότητα που προκλήθηκαν με αφορμή τα εκκλησιαστικά θέματα των χριστια-

νών της περιοχής στο β' μισό του 19ου αιώνα μαζί με τον φανατισμό που ακολουθεί τέτοια ζητήματα, η ανατολική κρίση του 1875-78 και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος όξυναν το πρόβλημα διαμελισμού της Θράκης ενώ το εύρωστο ελληνικό στοιχείο αγωνιζόταν σε εκπαιδευτικό και σε εκκλησιαστικό πεδίο να διατηρήσει στα διάφορα αστικά κέντρα της Βόρειας και Ανατολικής κυρίως Θράκης την οντότητά του. Μετά την προσάρτηση της Αυτόνομης επαρχίας της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία το 1885 οξύνθηκε το γενικότερο πρόβλημα κυρίως από την δραστική επέμβαση των Βουλγάρων στο νότιο τμήμα της Θράκης. Τα τεκτονόμενα στη Θράκη στις αρχές του αιώνα μας είναι όμοια με αυτά που συμβαίνουν και στη όμορη Μακεδονία.

Τους πολυτάραχους αυτούς χρόνους περιδιαβαίνουν την περιοχή περιηγητές προερχόμενοι από ποικίλους χώρους. Απαιτείται η μελέτη δεκάδων και περισσότερων τίτλων απ' όπου οι αναφορές σε τοπωνυμικές θέσεις ή φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες είναι τις περισσότερες φορές εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν και ακόμα περισσότερο σύνθετο να ανασυρθούν μαρτυρίες για την παιδεία/εκπαίδευση, τις τέχνες τα γράμματα, τον τύπο ή τον λαϊκό πολιτισμό. Είναι η εποχή, ο ίδιος ο 19ος αιώνας, όπου ο περιηγητισμός χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία τάσεων, ανθρώπων και ρευμάτων. Εποχή όπου το τοπίο αναπλάθει κατά κύριο λόγο την ιστορική μνήμη της αρχαιότητας, η οδοιπορία στην ενδοχώρα αναδεικνύει την σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και η επιστημονική αναζήτηση οριοθετεί την γνώση του χώρου.

Τούτο όμως δεν ισχύει για την Θράκη σαν ενότητα, οντότητα αν μπορούμε να την αποκόψουμε ή την οριοθετήσουμε. Γιατί ακριβώς αυτό το "ρευστό" των εκάστοτε ορίων της, όχι μόνο γεωφυσικών, είναι αυτό που στιγματίζει και καθόρισε και την όλη ιστορική της πορεία. Η ενδοχώρα της Θράκης αποτυπώθηκε με πληροφορίες πενιχρές σε ποσότητα αλλά ουσιαστικές σε ποιότητα σε σχέση με άλλους ιστορικούς τόπους. Δεν υπάρχουν ειδικά κεφάλαια ή γραφές, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, που αποτυπώνουν συγκεκριμένα θέματα του χώρου. Οι ακτές, από τον Νέστο ως τα στενά των Δαρδανελλίων και ως το στόμιο του Ευξείνου Πόντου λεπτομερώς κατεγραμμένες και απεικονιζόμενες, οι πόλεις/σταθμοί πάνω στις χερσαίες αρτηρίες και τους δευτερεύοντες δρόμους, το εντυπωσιακό εναλλασσόμενο τοπίο με τους κάμπους, τους ποταμούς και τα όρη που οριοθέτησαν και την ιστορική μοίρα της Θράκης, το μωσαϊκό των εθνικών/θρησκευτικών ομάδων που ενεπλάκυσαν σε συνεχείς διαμάχες και υποχρεωτικές μετακινήσεις ακολουθώντας τις συγκρούσεις των πολιτικών δυνάμεων, βρίσκονται σε τυχαίες παρατηρήσεις ή

περιγραφές των συνθηκών ταξιδιού. Κείμενα ταξιδιωτικά από μέλη στρατιωτικών αποστολών ή γραμματείς πρεσβειών, άρθρα από ανταποκριτές περιοδικών, ημερολόγια με προσωπικές αφηγήσεις, συγκεκριμένες οπτικές για την πολιτική ρευστότητα της περιοχής, γεωγραφίες, στατιστικές, εθνογραφικές και αρχαιολογικές μελέτες, χαρτογραφήσεις που ευνοούν σκοπιμότητες πολιτικές ή εθνικές κλπ. είναι τα προϊόντα που συμπεριλαμβάνονται εκτός από τα ταξιδιωτικά έργα στο υλικό που μελετάται για τον 19ο αιώνα και ως τις αρχές του 20ου.

Από το πλούσιο υλικό της εποχής αυτής- τις χαρτογραφικές αποτυπώσεις και τις αναλυτικές εθνογραφικές ή γεωφυσικές μελέτες, τα εξειδικευμένα αρχαιολογικά ενδιαφέροντα για τα περίφημα ιερά της Σαμοθράκης και φυσικά τις σημαντικές ανθηρές πόλεις ή τα νέα κέντρα- επιλέξαμε αντιπροσωπευτικά τους: Rawlinson¹⁷, Mayer¹⁸, Sayger¹⁹, Nicolaidy²⁰, Dumont²¹, Launay²², Richter²³:

Rawlinson, 1805-1816

"...Αναχώρηση από την Καβάλα προς ανατολικά. Μεγάλη εύφορη πεδιάδα.

17. Ο George of Horshan Rawlinson ταξίδεψε ως στρατιωτικός στην ηπειρωτική Ελλάδα την περίοδο 1805-1816. Τις εντυπώσεις του δημοσίευσε το 1836.

18. Ο ζωγράφος Luigi Mayer διέτελεσε στην υπηρεσία του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη (1776-1792), Sir Robert Ainslie. Το έργο του δημοσιευμένο και μετά τον θάνατό του σηματοδοτεί την εικονογραφική αντίληψη του 19ου αιώνα όπου οι ζωγράφοι-περιηγητές είναι εκείνοι που αποτύπωσαν έντονα την πραγματικότητα, αναπλάθοντας τελικά τις πιό εντυπωσιακές εικόνες της καθημερινής ζωής σε τοπία φορτισμένα με ιστορικές μνήμες.

19. Ο C. Sayger και ο A. Desarnod μετείχαν στις στρατιωτικές συγκρούσεις του τσάρου Νικολάου Α' με τις σουλτανικές δυνάμεις. Από το έργο τους, Album και χρονικό, έχουμε 55 σπάνιότερες εικόνες και περιγραφές για το Διδυμότειχο, την Αδριανούπολη, αρχαιότητες από την περιοχή και από άλλες πόλεις της ανατολικής και βόρειας Θράκης στη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου 1829-1830.

20. Ο B. Nicolaidy, περιόδευσε στην περιοχή Μακεδονίας- Θράκης πριν το 1859· ημερομηνία που δημοσίευσε το χρονικό του σε δύο τόμους.

21. Ο Albert Dumont πραγματοποίησε αρχαιολογική αποστολή στη Θράκη από τον Ιούνιο έως τον Δεκέμβριο του 1868. Τα πορίσματα του δημοσίευσε αυτοτελώς (1878) και σε επιστημονικά περιοδικά (1876) ενώ το χρονικό του ταξιδιού στα Βαλκάνια δημοσιεύτηκε στη Revue des Deux Mondes και αυτοτελώς (1873).

22. Ο L. de Launay πραγματοποίησε ένα ταξίδι στο βόρειο Αιγαίο πέλαγος και τις Μικρασιατικές ακτές πριν από το 1897, ημερομηνία που δημοσίευσε το χρονικό του.

23. Ο Otto Friedrich von Richter ταξίδεψε στον ελλαδικό χώρο στα 1815-1816. Το έργο συνοδεύει και η μοναδική για την Χώρα της Σαμοθράκης χαλκογραφία.

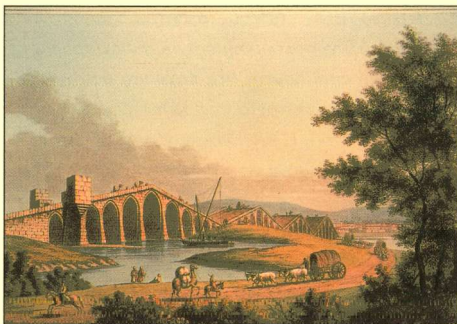
Ποτάμι Kava-sou [Νέστος] ο αρχαίος Νέστος σύνορο κάποτε της Μακεδονίας. Θα πρέπει να συγκαταλέγονται οι σημερινοί άνθρωποι στους Θράκες ως βάρβαροι και άγριοι που επιδίδονται στο ποτό και στις σαρκικές ηδονές. Η Θράκη σήμερα αποτελεί επαρχία της Romania ή Roumelia. Πλούσιο δάσος στην περιοχή του Νέστου. Πλανόδιοι οργανοπαίχτες. Καρβάνια με καμήλες προς όλες τις κατευθύνσεις. Άφιξη στη Yenige [Γενι-σέα]: καλή πόλη σε ευχάριστη τοποθεσία κοντά σε πεδιάδα. Στην περιοχή ερείπια κάστρου κοντά στα Abdera [Άβδηρα], γενέτειρα περίφημων ανδρών. Φήμη για κακό αέρα και ανόητους ανθρώπους "Abderitica mens". Από τον δρόμο της ακτής και από μια ήρεμη εξοχή άφιξη στην Cominchini [Κομοτηνή]: όμορφη, απλωμένη πόλη κοντά σε δάσος. ...Ο δρόμος ύστερα είχε άγριες στενωπούς και χαράδρες ως την Maira [Μάκρη] σε όμορφους δασωμένους λόφους από τη μία και εύφορη πεδιάδα από την άλλη. Στο βάθος η Samothracia [Σαμοθράκη]. Ιερό νησί κατά την αρχαιότητα, γενέτειρα μυστηριακών λατρειών.... Ποταμός Maritza ή Hebrus κυλάει σε χρυσή άμμο. Θρύλος για την ονομασία Μαρίτζα, κόρη βασίλισσας πνιγμένη στα νερά και ο ήχος τώρα επαναλαμβάνει το όνομα. Συσχέτιση με τον μύθο του Ορφέα. Καλοστρωμένος δρόμος μετά ως την Κωνσταντινούπολη...".

Mayer, 1810 (εικ. 8, 9)

"...Στην περιοχή εκβάλλει ο ποταμός Αθύρας ή Πιδάρας που δημιουργεί μία μικρή λίμνη που χύνει τα νερά της στη θάλασσα. Τον ποταμό ζεύει μία γέφυρα από την οποία πήρε το όνομά του και το αντίστοιχο χωριό. Κατά μήκος της παραλίας υπάρχουν πολλοί ανεμόμυλοι. Οι κάτοικοι Έλληνες και Τούρκοι ασχολούνται κυρίως με την αλιεία. Οι Τούρκοι υποχρέωσαν τους χριστιανούς ταξιδιώτες να πληρώσουν διπλάσια διόδια από τα κανονικά. Στα 1762 ο περιηγητής Boscovich αναφέρει εικόνες λατρείας στα

Εικ. 8: Küçük Çekmece. Πηγή: Luigi Mayer, Views in the Ottoman Dominions, in Europe, in Asia, ..., London 1810.

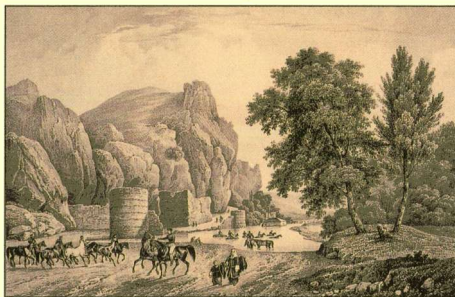
Εικ. 9: Büyük Çekmece. Πηγή: Luigi Mayer, *Views in the Ottoman Dominions, in Europe, in Asia, ...*, London 1810.

σπίτια των Ελλήνων στον οικισμό. Η γέφυρα επισκευάστηκε επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή τον 16ο αι. Στην περιοχή εκβάλλει ο ποταμός Βαθυνίας που δημιουργεί μία λίμνη που χύνει τα νερά της στη θάλασσα. Τον ποταμό ζεύει μία γέφυρα από την οποία πήρε το

ονομά του και το αντίστοιχο χωριό που ταυτίζεται με τον αρχαίο οικισμό Αθύρα. Κατά μήκος της παραλίας υπάρχουν πολλοί ανεμόμυλοι. Οι κάτοικοι Έλληνες και Τούρκοι ασχολούνται κυρίως με την αλιεία. Οι Έλληνες κάτοικοι του χωριού είναι πολλοί, έχουν εκκλησία και καλλιεργούν αμπέλια. Η γέφυρα είναι λίθινη, έχει μήκος 800 μέτρα και 38 τόξα. Οι Τούρκοι υποχρέωσαν τους χριστιανούς ταξιδιώτες να πληρώνουν διπλάσια διόδια από τα κανονικά...".

Sayger, 1829 (εικ. 10)

"...Από την Αδριανούπολη ...μετά από τέσσερις ώρες πορεία μέσα από έναν εξαιρετικά καλά καλλιεργημένο τόπο φτάσαμε στο Démotika [Διδυμότειχο] ...Μετά από διαμαρτυρία και αντίσταση των Τούρκων η πόλη παραδόθηκε στους Ρώσους ...Στήσαμε τη σκηνή έτσι ώστε να απολαμβάνουμε εξαιρετική θέα προς την πόλη Το Διδυμότειχο στην ανατολική όχθη του Kizil- Deli [Ερυθροπόταμος], στο σαντζάκι της Καλ-

Εικ. 10: Αποψη του Διδυμότειχου. Πηγή: C. Sayger & A. Desamod, *Album de Voyage en Turquie, ... en 1829 et 1830*, Paris [c. 1832].

λίπολης, είναι χτισμένο στις πλαγιές λόφου όπου υπάρχουν ερείπια από παλαιά τείχη με πολλούς πύργους. Περιγραφή των τειχών και των ερειπίων. Η γύρω περιοχή έχει κυρίως καλλιέργειες σε αμπέλια, σιτηρά, καπνά, βαμβάκι και λίγες μουριές. ... Η πόλη, με 14000 περίπου κατοίκους, οι μισοί μουσουλμάνοι και οι άλλοι μισοί Έλληνες με ελάχιστους Αρμένιους, Εβραίους και σιγγάνους- ήταν τόπος εξορίας και φυλακής... και έχει επτά τεμένη, δύο φτωχικές ελληνικές εκκλησίες, μία αρμένικη, πολλές κρήνες και μερικά τούρκικα σπίτια σχετικά καθαρά. Τα γύρω χωριά κατοικούνται κυρίως από μουσουλμάνους και η αγορά είναι σχετικά φτωχική σε εμπορεύματα ευρωπαϊκά ή ασιατικά αν αναλογισθεί κανείς τις εμπορικές σχέσεις της πόλης με την Αίνο και τη Σμύρνη όπου εξάγει καπνό εξαιρετικής ποιότητας από την γύρω περιοχή. ... Στην πόλη λειτουργούν λίγες βιοτεχνίες μεταξωτών και βαμβακερών υφασμάτων εξαιρετικής όμως ποιότητας. Ο Έλληνες κατασκευάζουν υφάσματα για δική τους χρήση. Το "maroquin" της περιοχής είναι κατώτερο της Αδριανούπολης ενώ το μέτριας ποιότητας κρασί καταναλώνεται στην πόλη. Εξάγουν εξαιρετικής ποιότητας καπνά και κεραμεικά που διοχετεύονται στην Κωνσταντινούπολη και στην Ασία δια μέσου της Σμύρνης. Στα γύρω χωράφια καλλιεργούνται καπνά, δημητριακά, λίγο ρύζι, αμπέλια και οπωροφόρα όλα με πολύ φροντίδα και προσοχή. ...Σε δώδεκα ώρες απόσταση από την Αδριανούπολη το Kirkh-Klissa [Σαράντα Εκκλησιές] πρωτεύουσα του ομώνυμου σαντζακίου σε μια περιοχή πλούσια, με καλό κλίμα και γεμάτη αμπέλια, οπωροφόρα και βαμβάκι. Εμφανής η εγκατάλειψη και η ερήμωση.... Το Kirkh-Klissa, στις πλαγιές του όρους Strandjea, ενώ από μακριά φαίνεται γραφικό, οι στενοί, βρώμκοι δρόμοι και τα ελάχιστα πέτρινα σπίτια του με τις χαμηλές ανομοιογενείς ξύλινες κατασκευές απογοητεύουν τον επισκέπτη. Δεν υπάρχουν αξιόλογες βιοτεχνίες, στα περίχωρα καλλιεργούνται δημητριακά, φρούτα και λαχανικά με την καλλιέργεια του αμπελιού ως εξέχουσα και το κόκκινο κρασί εξαιρετικής ποιότητας το οποίο μαζί με το παστό κρέας είναι τα μόνα προϊόντα που εξάγονται. Ορυκτός πλούτος της περιοχής και λατομεία κιτρινωπού μαρμάρου. Εξήγηση του τοπωνυμίου. Αναφορά στις αρχαιότητες της περιοχής και τους τύμβους. [Πιστεύει ότι] ο πληθυσμός δεν ξεπερνά τους 15000-16000 κατοίκους από τους οποίους τα 2/3 είναι μουσουλμάνοι, και οι υπόλοιποι Έλληνες, Βούλγαροι, λίγοι σιγγάνοι και μερικές οικογένειες Εβραίων.... Ερήμωση και εγκατάλειψη σε όλη την περιοχή ως την Viza [Βιζύη]: θλιβερή όψη της πόλης· οι Έλληνες σύλλησαν τα σπίτια των Τούρκων όταν αυτοί τα εγκατέλειψαν με την είσοδο των

ρωσικών στρατευμάτων. Αναφορά στο λαμπρό παρελθόν, τα ερείπια και τα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίων οικοδομημάτων, τα τείχη, τον πύργο γνωστό ως " πύργος του Βελισσάρη"... Ελληνική εκκλησία στη Βιζύη με αρχαίους χίονες και κιονόκρανα, η οποία είχε μετατραπεί σε τέμενος, στην οποία οι Έλληνες αφαίρεσαν το επίχρισμα από τις τοιχογραφίες με την ελπίδα να την επαναλειτουργήσουν. Η απομάκρυνση όμως των ρωσικών στρατευμάτων μάλλον θα επιφέρει άγριες διώξεις από την μεριά των Τούρκων. Στη Βιζύη υπάρχουν εννέα τεμένη, μία ελληνική φτωχική εκκλησία, πολλές κρήνες και περίπου 8000 κάτοικοι. Στη γύρω περιοχή παράγεται κρασί μέτριας ποιότητας, καλλιεργούνται δημητριακά και εξαιρετικής ποιότητας φρούτα κυρίως πεπόνια και τα περιζήτητα στην Κωνσταντινούπολη κρεμμύδια. Αδυναμία της οθωμανικής αυτοκρατορίας να ακολουθήσει τα χριστιανικά έθνη. Οι Έλληνες αστοί βιοτέχνες και οι Βούλγαροι αγρότες θα υποκαταστήσουν βαθμιαία τους οθωμανούς στην όμορφη και έρημη Ρουμελία... Ο πληθυσμός της Αδριανούπολης κατά την άποψη του ανέρχεται σε 120.000 κατοίκους (63.500 Μουσουλμάνοι, Έλληνες και Βούλγαροι 24.200, Αρμένιοι 2.800, Εβραίοι 2.500, Αθίγγανοι 1.200, περαστικοί και ξένοι 8.000, φρουρά σε περίοδο ειρήνης 3000). Εστίες: τουρκικές 13.589, χριστιανικές 4.689, εβραϊκές 506, αθιγγάνων 250. Σύνολο:19.034. Εξαιρετική η θέση και το κλίμα της πόλης, σπάνιες οι επιδημίες και ο λοιμός. Κανένα αξιόλογο ιδιωτικό κτίριο, μόνο τα αυτοκρατορικά τεμένη, βρώμικοι δρόμοι, άθλια η όψη της πόλης. Το παζάρι, εξαιρετικά ζωντανό και πλούσιο τις Παρασκευές, δεν έχει πια τα εντυπωσιακά αντικείμενα που μνημόνευε η Lady Montagu ... Η ευνοϊκή θέση της πόλης επιτρέπει τη διακίνηση εμπορευμάτων μεταξύ Τουρκίας, Ευρώπης, Ασίας, Αιγύπτου κα Ελλάδος. Το εμπόριο είναι κυρίως στα χέρια μορφωμένων, πολυταξιδευμένων Ελλήνων και των Αρμενίων... Προετοιμασία και περιγραφή μεγάλης εορταστικής εκδήλωσης με αφορμή την συνθηκολόγηση και την υπογραφή ειρήνης μεταξύ Οθωμανών και Ρώσων. Οι Έλληνες επωφελήθηκαν και γιόρτασαν την γιορτή του τρύγου με φωτιές, χορούς και τραγούδια στα αμπέλια...".

Nicolaidy, 1859

"...Τέσσερις ώρες δρόμο από την Καβάλα ... ο δρόμος οδηγεί στα ορεινά χωριά της Ροδόπης όπου υπάρχουν "ημιάγριοι" πληθυσμοί. Η πεδιάδα του Νέστου έχει καλλιέργειες καπνού, δημητριακών, ρυζιού, βαμβακιού και αμπελιών. Ως εδώ ο δρόμος είναι φαρδύς και βατός για τα τροχοφόρα.

Πέντε ώρες δρόμο από την Καβάλα το χάνι του Sarissaban: 8-10 οικίες όπου ο ταξιδιώτης βρίσκει μικροεμπόρους και τεχνίτες για την εξυπηρέτησή του. Μισή ώρα δρόμο νότια βρίσκεται ο οικισμός με το ίδιο όνομα. 40 000 φράγκα ετησίως είναι τα έσοδα από μύλο στα νερά του Νέστου. Ο ποταμός Νέστος: Πηγές, ρους, πλημμύρες και ενδεχόμενες καταστροφές στον γειτονικό χώρο. 160 μέτρα πλάτος στο σημείο που διέσχισαν τον ποταμό. Τον χειμώνα το πλάτος του ποταμού φτάνει τα 300 με 3000 μέτρα. Περιγραφή της μεταφοράς τους στην απέναντι όχθη. αθίγγανοι, ζώα, αποσκευές. Σκέψεις για τους αναγκαστικούς εξισλαμισμούς. Θεομηνία, δυσκολίες ταξιδιού, το χάνι του Caragüiozlu δύο ώρες από τα Yéniöz [Γενισέα]. Οι πλημμύρες έχουν μεταμορφώσει την περιοχή σε θάλασσα. Τον χειμώνα αδύνατες οι επικοινωνίες. Σχόλια για την τουρκική διοίκηση και διπλωματία. Yéniöz- Carassou: 600-700 σπίτια με Τούρκους και Αθίγγανους, και 100 οικογένειες Έλληνες, συχνά προβλήματα από τις πλημμύρες, λάσπη παντού, συχνές επιδημίες τα χάνια είναι σε άθλια κατάσταση, η περιοχή είναι εύφορη, οι Τούρκοι περνούν την δύσκολη περίοδο στην πόλη της Ξάνθης. Οι Έλληνες και οι Αθίγγανοι καλλιεργούν τον καλύτερο καπνό στην Τουρκία του οποίου η εξαγωγή αποδίδει σημαντικά ποσά ετησίως. Περιγραφή για την απελπιστική κατάσταση των κατοίκων και της περιοχής, οι ξένοι εκτελούν πολλές φορές χρέη αστυνομίας, επικρατεί το δίκαιο του ισχυρότερου...Αξιόλογες μαρτυρίες για τους πληθυσμούς στην ορεινή Ροδόπη, [πιθανότατα αναφέρεται στους Πομάκους]. Αρχαίοι πληθυσμοί Satres ή Satyrs. Περίπου 20 000 οικογένειες που ζουν αντάρτικα, με δυναμικό τρόπο ακόμα και ληστεύοντας. Είναι μουσουλμάνοι αιρετικοί, έχουν imam, είναι κτηνοτρόφοι ή γεωργοί μικρών καλλιεργειών. Αρκετά χωριά ήταν χριστιανικά πριν μόλις 70 χρόνια. Ζουν μακριά από τις πεδιάδες και τις πόλεις, διατηρούν παγανιστικά έθιμα, η ιατρική είναι στα χέρια του ιμάμ και των μαγισσών. Οι Τούρκοι τους αποκαλούν Akrrians [Αγριάνες]. Αυτοί που κατοικούν τη Ροδόπη από τη μεριά της Κομοτηνής λέγονται Krudjalus και φορούν πράσινα τυρμπάν πράγμα που θυμώνει του Τούρκους. Παρ' όλη την αγριότητά τους, προς τους ξένους είναι φιλόξενοι....Ένας Έλληνας έμπορος που προηθεύεται από αυτούς δέρματα άγριων ζώων τους οδήγησε στην περιοχή. Χωριό Kéresteler: η διαδρομή κουραστική, μέσα Ιουνίου και η θερμοκρασία είναι χαμηλή, η φιλοξενία θερμή σε περιποιημένους χώρους, τους προσφέρουν νόστιμα άγρια φρούτα, καφέ, ροδόνερο, ελιές και ένα μοναδικό ποτήρι για όλους! Χαριτωμένα συμβάντα, επίσκεψη σε νεαρή άρρωστη, διαδικα-

σία διάγνωσης, περιποίησης, εδέσματα, περιγραφή της λιτής επίπλωσης και των οικιακών σκευών ...Ο Έλληνας ιερέας κάθε πρώτη του μήνα ευλογεί την μουσουλμανική αυτή εστία και διδάσκει στην οικογένεια τα ελληνικά· άσπάζονται το χέρι του, τους δίνει άφεση και προσεύχεται γι' αυτούς αν είναι άρρωστοι. Επιστροφή στη Yenidzé [Γενισέα]...Συγκρίσεις και σχόλια για τον χαρακτήρα, και τις συμπεριφορές των τουρκικών πληθυσμών του Νέστου. ...Δύο ώρες μακριά από τη Γενισέα βρίσκεται η Χαπthe [Ξάνθη]: 700 εστίες και πολύ καλό κλίμα και υγιεινή τοποθεσία, 3000 οικογένειες ελληνικές, σχολείο ελληνικό, τρία μοναστήρια στα υψώματα [Αρχαγγελιώτισσα, Ταξιαρχών] και Calamou [Πανάγια Καλαμού]. Η εξαγωγή των προϊόντων της πεδιάδας του Νέστου δεν γίνεται μόνο από την Καβάλα αλλά και από το Keremitli, το Coum- Bournou, το Karagatz, και από το λιμάνι του Lagos που είναι και το καλύτερο. ...Από την Ξάνθη προς την Καβάλα: χωριά ελληνικά και τούρκικα, πέραςμα του ποταμού Νέστου στο ύψος του Courou-Deré, 240 μέτρα πλάτος και βάθος περίπου ενά-μιση μέτρο, ταχύτητα του ποταμού, μικρή νησίδα, κοντά στο όρος Symbole [Σύμβολα], αρχαίο οχυρό σε στρατηγική θέση [Καλύβα ?]...".

Dumont, 1868

"... Η ενδοχώρα της Θράκης δεν έχει ερευνηθεί αρχαιολογικά. Ερωτήματα για την καταγωγή και το ιστορικό παρελθόν των διαφόρων λαών που κατοίκησαν την περιοχή. Σημασία της Θράκης κατά τους αρχαίους χρόνους. Ίδρυση σημαντικών πόλεων, επιγραφές από την περιοχή. Ευρήματα και μαρτυρίες από την ρωμαϊκή περίοδο. Ο ελληνικός χαρακτήρας του πολιτισμού. Οργάνωση και βίος στις θρακικές πόλεις. Τοπογραφική μελέτη. Βυζαντινά μνημεία, εκκλησίες, οχυρά. Μουσουλμανικά μνημεία στην περιοχή... Η ακτή ήταν ικανοποιητικά γνωστή - και από τον Διονύσιο- ενώ οι πληροφορίες για την ενδοχώρα υστερούν. Η απουσία των πληροφοριών από τους αρχαίους συγγραφείς καλύπτεται από τις αρχαιολογικές έρευνες. Γεωγραφικά όρια της Θράκης όπως ορίζονται από τους αρχαίους και λατίνους συγγραφείς. Όλη αυτή η περιοχή από τον Αίμο και τον Στρυμόνα ως την Ροδόπη και την Προποντιδα είναι άγνωστη στους αρχαιολόγους εκτός από τις μικρές έρευνες των Heuzey και Lejean. Για την ενδοχώρα εκτός από τις λίγες σημειώσεις του P. Lucas και κάποιες μικρές μονογραφίες ελλήνων λογίων δεν υπάρχουν άλλες μαρτυρίες. Άγνωστη η τοπογραφία της ενδοχώρας παρά τις έρευνες των Boué, Viquesnel, Barth, Lejean όπως γράφει ο Andréossy. Καμμία άλλη περιοχή της ευρωπαϊκής Τουρκίας δεν υπέστη περισσότερες επιδρομές από τον 4ο ήδη αιώνα ως και τον 15ο. Το βροχερό και υγρό κλίμα της περιοχής σε

συνδυασμό με τις αλληπάλληλες περιόδους καταστροφών δεν επέτρεψε να διατηρηθούν τα μνημεία στην περιοχή όπως π.χ. στη Μικρά Ασία... Λίγα λείψανα από τὰ αρχαία χρόνια. Πελασγικό τείχος στη Φιλιππούπολη...Τείχος πελασγικό και στην Démotica [Διδυμότειχο]. Στην Adrinople [Αδριανούπολη] εντυπωσιακά ίχνη από το βυζαντινό κάστρο, από τις παλαιότερες οχυρώσεις. Αναφορά στα ανάγλυφα της ρωμαϊκής περιόδου. Τύμβοι που έχουν πρωτοσημειωθεί από τον Βουέ και τον Viquest. Περιγραφή των τύμβων αυτών, συγκρίσεις με άλλους τύμβους, σχόλια, τοποθεσίες, ...συγκεντρώνονται περισσότερο στα τούρκικα χωριά που αντικατέστησαν τις ρωμαϊκές και τις βυζαντινές πόλεις, αρκετοί τύμβοι καταστράφηκαν όταν οι οθωμανοί διάνοιξαν οδό για τα στρατεύματα, μερικοί έχουν ανασκαφεί με πολύ πρόχειρο τρόπο και περιείχαν κτερίσματα. Πολλές φορές οι τύμβοι βρίσκονται στο κέντρο των σημερινών νεκροταφείων. ... Για την τοπογραφία της Θράκης: διαίρεση σε τρεις κατηγορίες: 1η: Πόλεις που διατηρούν ακόμα το αρχαίο όνομά τους, 2η: Πόλεις που φέρουν βυζαντινά ονόματα και που δύσκολα μπορούμε να ταυτίσουμε με το πρωταρχικό τους όνομα, 3η: Πόλεις γνωστές από τους αρχαίους ιστορικούς και γεωγράφους για τις οποίες δεν βρίσκουμε όμως κανένα ίχνος. Η πρώτη κατηγορία είναι και οι περισσότερες, κυρίως στις ακτές όπου ο ελληνικός πληθυσμός έχει μία συνεχή παρουσία εδώ και 24 αιώνες. Μερικές πόλεις παρόλο τον δευτερεύοντα ρόλο που έπαιξαν στην ιστορία διетήρησαν πιστά το αρχαίο τοπωνύμιο: Tiristasis (Charkeui) [Περίστασις], Ganos [Γάνος], Héraklea ή Hraclitza [Ηράκλεια], Didymonteichos, Démotica [Διδυμότειχο]. Άλλες είχαν περιόδους μεγάλης ευημερίας: Byzance [Βυζάντιον], Visa [Βιζύη], Périnthe [Πέρινθος], Énos [Αίνος], Maronée [Μαρώνεια]... . Συμπεράσματα από τη μελέτη: Μεγάλη η εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού κυρίως στις πεδιάδες, στην περιοχή διατηρήθηκαν οι τοπικές λατρείες και παραδόσεις. Στην Φιλιππούπολη και την Trajanopolis [Τραιανούπολις] διατηρήθηκαν κυρίως τα περισσότερα λείψανα της ρωμαϊκής περιόδου ενώ στην Αδριανούπολη η εγκατάσταση των Οθωμανών επέφερε καταστροφές στα αρχαία μνημεία παρόλο που χρησιμοποιήθηκαν αρχιτεκτονικά μέλη στα μουσουλμανικά κτίρια (150 τεμένη, 166 κρήνες, 63 χάνια όλα κυρίως λίθινα). Οι παραθαλάσσιες πολιτείες διατήρησαν αρκετά μαρμάρινα ευρήματα από την εποχή των Αντωνίωνων κυρίως. ...Οι κατοίκοι δεν διατηρούν καμμία απολύτως μνήμη από την αρχαιότητα. Τα τουρκικά και βουλγαρικά ονόματα αντικατέστησαν τα ελληνικά. Η γλώσσα ήταν η ελληνική, οι λατινικές επιγραφές είναι ελάχιστες... Σε αντίθεση στα βουνά οι επιγραφές είναι λατινικές εκεί όπου σήμερα ιδρύονται τα βουλγαρικά σχολεία.

Η αντίθεση των δύο λαών ανάγεται λοιπόν σε ιστορικά γεγονότα: Οι Έλληνες στις πεδιάδες και τα παράλια και οι Σλάβοι στα όρη. Ανταγωνισμός έντονος και στα βυζαντινά χρόνια, και σήμερα οι πληθυσμοί της Ροδόπης, οι Bulgares- Romazi που δεν είναι πια επικίνδυνοι δεν μοιάζουν ούτε τους Σλάβους ούτε τους Έλληνες των πόλεων, μιλούν όμως την γλώσσα των πρώτων...Ο Θράκας ιππέας και ο Άγιος Γεώργιος: έντονη εικονογραφική και λατρευτική ομοιότητα...".

Launay, c.1897

"...Αρδανέλλια: Στενό που απασχολεί τους διπλωμάτες και τις συνθήκες όλων των εποχών. Η εικόνα του μοιάζει με μπλέ λίμνη που την χτυπά ένας άσπρος ήλιος ενώ μόλις διακρίνουμε τις άκρες της με τις χαμηλές, γυμνές πλευρές της. Δύο πολιτείες με κάστρα χωρίς ιδιαίτερο χαρακτήρα διακρίνονται μέσα στη σκόνη που τις χτυπά η ζέστη. Κατά την μικρής διάρκειας αγκυροβόλησή τους ντόπιοι έμποροι έφεραν εγχώρια κεραμικά με έντονα χρώματα, παστά ψάρια και ψητά κεφάλια προβάτων σε δίσκους. Το δυνατό ρεύμα που κατεβαίνει από την θάλασσα του Μαρμαρά προς το Αιγαίο τους οδήγησε πέρα από την Καλλίπολη, αφήνοντας αριστερά την Ιμβρο και τη Σαμοθράκη. Dedeagatch [Αλεξανδρούπολη]: άχαρο, μικρό, φτωχό λιμάνι χτισμένο στην άκρη μιας μεγάλης ελώδους πεδιάδας του οποίου η ύπαρξη εξηγείται μόνο από την κατάληξη της σιδηροδρομικής γραμμής που κατεβαίνει κατά μήκος του ποταμού Μαρίτσα από την Αδριανούπολη. Σε αυτό εδώ το μέρος [Δορίσκος], στις εκβολές του Έβρου, ο Ξέρξης πριν ξεκινήσει για την κατάκτηση της Αττικής καταμέτρησε τον στρατό του.... Μετά το Dedeagatch, η ακτή της Μακεδονίας είναι επίπεδη, τελείως γυμνή, συχνά ανθυγιεινή με μεγάλες εκτάσεις λοιμώδους ύδατος στο μέσο υγρών, ακατοίχητων και ακαλλιέργητων πεδιάδων...".

Richter, 1815 (εικ. 11)

"Φτάσαμε στο μοναδικό χωριό του νησιού, το Κάστρο. ... μέσα από βουνά γεμάτα θάμνους,

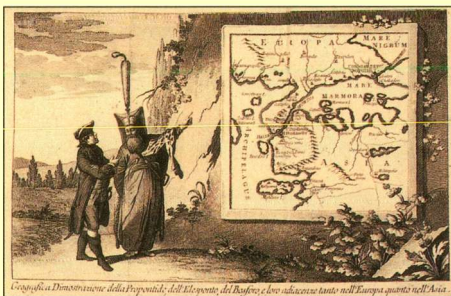

Εικ. 11: Αποψη της Χώρας της Σαμοθράκης. Πηγή: Otto Friedrich Richter, *Wallfahrten im Morgenlande*, ... , Berlin 1822.

... κοντά σε πολλές πηγές σε βραχώδη κοιλάδα. Τα σπίτια υψώνονται αμφιθεατρικά. Είναι χτισμένα με ξύλινο σκελετό και ακατέργαστες πέτρες με επίπεδες στέγες... Ήταν η γιορτή της Πεντηκοστής... όλοι φορούσαν τα γιορτινά τους. Η γυναικεία φορεσιά είναι όμορφη: μία γαλάζια ή κόκκινη απλή φούστα με ζώνη όπου φαντάζουν οι γνωστές ασημένιες φουσκωτές πόρτες. Στο κεφάλι φοράνε ένα απλό άσπρο μαντήλι σαν πέπλο που πέφτει στη ράχη και στους ώμους πάνω από μακριά μαύρα μαλλιά με φυσικές μπούκλες ..."

Η Θράκη πέρασε στα χείμενα των περιγητών από τον 16ο ως τον 19ο αιώνα άλλοτε απλά σαν ακριβής γεωγραφικός προσδιορισμός, και άλλοτε, στοιχεία του χώρου: όπως πολιτείες, μνημεία, άνθρωποι, θάλασσες που την περιβρέχουν, πεδινές εκτάσεις και ποτάμια περιγράφησαν χωρίς ποτέ να αντιμετωπιστούν σαν ένα ενιαίο σύνολο ενός συγκεκριμένου χώρου, που έχει σαφή ιστορική οντότητα, αλλά εναλλασσόμενα και διαφορετικά χρησιμοποιούμενα γεωγραφικά όρια. Αυτή η ασαφής και μεταλλασόμενη έννοια, όπως είπαμε και παραπάνω, ανασύρετε μεσα από το πολύπλευρο και πλουσιότατο υλικό των περιγητικών χειμένων.

Παρ' όλα αυτά το διαχρονικό ενδιαφέρον των ευρωπαίων, και όχι μόνο, για την περιοχή ως απόληξη των Βαλκανίων, περιοχή που συνενώνει θάλασσες, πολιτισμούς και εθνότητες ή θρησκευτικές ομάδες, περιοχή εύθραυστων ισορροπιών ή πολυαπλών διεκδικήσεων, το ενδιαφέρον αυτό αποτυπώνεται στην γραφική απεικόνιση (εικ. 12) όπου

Εικ. 12: [Συμβολική απεικόνιση του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για την περιοχή της Θράκης και τις θάλασσες του Ελληνσπόντου, Προποντιδός και βόρειου-ανατολικού Αιγαίου]. Πηγή: Storia della guerra presente tra la Russia e la Porta Ottomane, [c. 1770]

το πολυμαθές στέλεχος της οθωμανικής διοίκησης, επιδεικνύει ή αποκαλύπτει στον δυτικό/ξένο, τα μυστικά του χώρου αυτού, της Θράκης: η οποία ορίζει ακριβώς τα όρια όπου διεξήχθησαν αλληπάλληλες ιστορικές ανακατάξεις, διηθύσεις και διεκδικήσεις, το κόστος των οποίων βάρυνε αποκλειστικά κατά πρώτον το ανθρώπινο δυναμικό και τα δημιουργήματά του και φυσικά τον ίδιο τον φυσικό χώρο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Angiolello, Giovan-Maria, *Angiolello historien des Ottomans et des Persans*, Μπουένος-Αϊρες/Μπεζουόον 1913.
- Baltimore, [Frederic Calvert (Lord)], *A tour to the East in the years 1763 and 1764 with Remarks on the City of Constantinople and the Turks- Select pieces of Oriental with Poetry and Wisdom*, Λονδίνο 1767.
- Belon, Pierre, *Les observations des plusieurs singularitez et choses mémorables trouvées en Grèce, Asie, Iudée, Egypte, Arabie et autres pays estranges rédigées en trois livres,...*, Παρίσι, Guillaume Cavellat, 1553.
- Bernardo, Lorenzo, *Viaggio di un Ambasciatore Veneziano a Constantinople nel 1591 (scritto da Gabriele Cavazza)*, Monumenti Storici pubblicati della R. Deputazione di Storia Patria. Seria Quatra: Miscellanea, vol. IV, Βενετία 1886.
- Baltimore, [Frederic Calvert (Lord)], *A tour to the East in the years 1763 and 1764 with Remarks on the City of Constantinople and the Turks- Select Pieces of Oriental with, Poetry and Wisdom*, Λονδίνο 1767.
- Boué, Ami, *Recueil d' Itinéraires dans la Turquie d' Europe*, Βιέννη 1854.
- Boppe, A. (επ.), *A Journal de Correspondance de Gédoyen "Le Turc", Consul de France à Alep 1623-1625*, Παρίσι 1909.
- Burbury, John/ Howard, Henry, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard, from London to Vienna, and thence to Constantinople; In the Company of his Excellency Count Lesley, ...* Λονδίνο 1671.
- Chesneau, Jean, M.Ch. Schefer (επ.), *Le voyage de Monsieur D' Aramon, ambassadeur par le Roy en Levant.*, Παρίσι 1887.
- Castellen, A. L, *Lettres sur la Grèce, l' Hellespont et Constantinople, faisant suite aux lettres sur la Morée: avec vingt dessins de l' auteur, gravés par lui même et deux plans*, Παρίσι 1811.
- Choiseul-Gouffier, M.A.G.F. de, *Voyage Pittoresque de la Grèce*, Παρίσι 1782-1822.
- Conze, A. *Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres*, Αννόβερο 1860.
- V. M. Coronelli, *Description géographique et historique de la Morée, reconquise par les Venitiens;...*, Παρίσι 1687.

Covel, John, *Voyages en Turquie 1675-1677. Texte anglais établi, annoté et traduit par J.P. Grelois*, Παρίσι 1998.

Dernschwam, Hans, *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555) nach der Urschrift in Fugger-Archiv, ... Μόναχο-Λειψία* 1923.

[Deshayes de Courmesnin, Louis], *Voyage de Levant fait par le commandement du Roy en l'année 1621. Par le Sr. D. C.*, Παρίσι 1624.

Deville, Gustave, "Rapport sur une mission dans l'île de Samothrace" *Archives des Missions Scientifiques*, 4 (1867) 253-278.

Dreux, Robert de, (εμπ. Hubert Pernot), *Voyage en Turquie et en Grèce de R[everend] P[ère] Robert de Dreux, aumônier de l'ambassadeur de France (1665-1669)*, Παρίσι 1925.

Du Fresne-Canaye, Philippe, *Voyage du Levant de Philippe du Fresne-Canaye (1573)*, (εμπ. M.H. Hauser), Παρίσι 1897.

Dumont, Albert, *Rapport sur un voyage archéologique en Thrace*, Παρίσι 1868.

Elliott, C.B., *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey. A voyage in the Archipelago and along the southern coast of Asia Minor with a visit to the Apocalyptic churches and travels in Syria, Palestine and the country east of Jordan*, Λονδίνο 1838.

[Fauvel, R.], *Observations curieuses sur le voyage du Levant fait en M. DC.XXX. par, ..., Où l'on voit ce que nos Geographes tant ancien que modernes ont écrit de plus curieux, ... Il y est aussi fait mention de La Grèce, de Constantinople de l'Empire du Turc, ..., Pouév* 1668.

Ferrières-Sauveboeuf, (comte) de, *Mémoires historiques, politiques et géographiques des voyages du comte de Ferrières-Sauveboeuf, faits en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782, jusqu'en 1789: avec des observations sur la Religion, les mœurs, le Caractère et le commerce de ces trois Nations; ...* Παρίσι 1790.

[Grelot, Guillaume Joseph], *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople, Enrichie de plans levés par l'Auteur sur les lieux, & des Figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette Ville*, Παρίσι 1680.

La Broquière, Bertrandon, *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, (επ. Ch. Schefer) Παρίσι 1892.

Launay, L. de, *Chez les Grecs de Turquie. Autour de la Mer Egée, Smyrne, Lesbos, Lemnos, Thasos, Le Mont Athos, Les Côtes d' Ionie, De Thrace et de Macédoine*, Παρίσι 1897.

Lechevalier, J.B. *Voyage de la Propontide et du Pont Euxin*, Παρίσι 1800.

Mayer, Luigi, *Views in the Ottoman Dominions, in Europe, in Asia, ...*, Λονδίνο 1810.

Lady Montagu, [Mary Wortley], *Letters of the Right Honorable... written during her travels in Europe, Asia, Africa...* Λονδίνο 1763.

Βαρόνιου Βέγκεσλα Βρατισλάβ, φον Μήτροβιτς, *Η Κωνσταντινούπολις κατά τον 16ο αιώνα 1591-1596*, (μετφ. Ιων. Δρύσκου), χ.τ. 1920.

Nicolay, Nicolas de, *Les Navigations, peregrinations et voyages, faicts en la Turquie par N. Nicolay, Daulpphinoys, Seigneur d' Arfeville...* avec soixante figures au naturel,...avec plusieurs belles et memorables histoires advenuës en nostre temps, Αμβέρσα 1577.

Schepper, Corneille Duplicius de, "Mission diplomatique de Corneille Duplicius de Scepper, dit Scepperus ambassadeur de Christien II,..." στο *Mémoire de l'Academie, Royale des Sciences, des Lettres, et des Beaux-Arts de Belgique*, τ. XXX, Βρυξέλλες 1857.

Nicolaïdy, B, *Les Turcs et la Turquie Contemporaine, itinéraire et compte- rendu de voyages dans les provinces ottomanes avec cartes détaillées, par...*, χ.τ. 1859.

Palerne, Jean, *Peregrinations du- ... où est traicté de plusieurs singularitez et antiquitez remarqués es provinces d' Egypte, Arabie dserte et pierreuse, Terre Sainte, Syrie, Natolie, Grèce et plusieurs isles tant de la Mer Mediterranée que Archipelague...* Λυών 1606.

Richter, Otto Friedrich von, *Wallfahrten im Morgenlande...*, Βερολίνο 1822.

[Rawlinson, Cap. George], *Selections from my Journal during a Residence in the Mediterranean*, Λονδίνο 1836.

Sayger, C., *Voyage en Roumélie*, Παρίσι 1834.

Tozer, Henry Fanshawe, *The Islands of the Aegean*, Οξφόρδη 1890.

Viquesnel, A., *Voyage dans la Turquie d'Europe, Description physique et géologique de la Thrace*, Παρίσι 1863.